

РЕКОМЕНДАЦІЇ

**ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ
РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛГБТІК+ ОСІБ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ**

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛГБТІК+ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Одеса
«Екологія»
2026

Посібник містить практичні рекомендації щодо розслідування злочинів проти ЛГБТІК+ осіб в умовах збройного конфлікту з урахуванням міжнародних стандартів прав людини та міжнародного гуманітарного права. У виданні розкрито особливості кваліфікації воєнних злочинів, збирання та оцінки доказів, у тому числі з відкритих джерел з використанням OSINT-технологій, а також впровадження потерпілоорієнтованого підходу. Спрямований на підвищення ефективності правосуддя та забезпечення недискримінаційного підходу.

Авторський колектив:

Віталій Матвєєв, адвокат, голова ГО «Прожектор», експерт з питань відповідальності за гендерно зумовлені злочини в умовах збройного конфлікту;

Кароліна Палайчук, адвокатка, член ГО «Прожектор», експертка з документування порушень прав людини та роботи з потерпілими в умовах збройного конфлікту;

Тимур Короткий, експерт з міжнародного гуманітарного права, голова ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень», кандидат юридичних наук;

Микола Пашковський, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, кандидат юридичних наук;

Вадим Барський, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кандидат юридичних наук

Рецензенти:

Анна Стаханова, головна експертка з питань відповідальності за міжнародні злочини Проєкту ЄС «Право–Justice»;

Ірина Гловюк, заслужений юрист України, адвокат, доктор юридичних наук, професор, член НКР при ВС, член Ради комітету з питань кримінального права та процесу НААУ;

Жанна Мішкевич, адвокатка, експертка з гендерно-чутливого поліцейського сервісу, захисту прав потерпілих і свідків у кримінальному процесі, документування та доказування злочинів, пов'язаних із насильством (СНПК), протидії сексуальним домаганням

«Рекомендації щодо особливостей розслідування злочинів проти ЛГБТІК+ осіб в умовах збройного конфлікту» підготовлено у межах гранту, наданого Проєктом ЄС «Право–Justice», що імплементується Expertise France.

Публікація підготовлена за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є виключною відповідальністю авторського колективу і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

Будь-яка частина рекомендацій не може бути відтворена або використана жодним способом без відповідного посилання на першоджерело.

ЗМІСТ

Список скорочень	6
Передмова	8
1. Ключові поняття, пов'язані з сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю	12
2. Специфічні ризики ЛГБТІК+ осіб під час збройних конфліктів.....	19
3. Міжнародно-правовий захист ЛГБТІК+ осіб під час збройного конфлікту.....	22
3.1. Захист ЛГБТІК+ осіб відповідно до міжнародного гуманітарного права	22
3.2. Розвиток міжнародних стандартів захисту ЛГБТІК+ осіб та їхній вплив на міжнародне гуманітарне право	30
3.3. Мандат Незалежного експерта ООН з питань захисту від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності та його вплив на застосування міжнародного гуманітарного права.....	38
3.4. Здобуток Ради Європи у формуванні стандартів СОГІ-прав	46
4. Особливості кваліфікації воєнних злочинів щодо ЛГБТІК+ осіб.....	54
4.1. Загальні положення.....	54

4.2. Воєнні злочини щодо ЛГБТІК+ осіб	57
5. Потерпілоорієнтовані підходи та техніки допитів та опитування	67
5.1. Етичні стандарти поводження з представниками ЛГБТІК+ спільноти, які постраждали або стали свідками воєнних та інших міжнародних злочинів	67
5.2. Роль слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів та судів у забезпеченні потерпіло-орієнтованого підходу	69
6. Отримання доказів в умовах спеціального досудового розслідування	74
6.1. Ризики при отриманні доказів у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів	74
6.2. Використання інформації з відкритих джерел для розслідування воєнних злочинів, вчинених щодо ЛГБТІК+ осіб та із СОГІ-мотивом	76
6.2.1. Загальні положення щодо використання інформації з відкритих джерел у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів	76
6.2.2. Стандарти збирання цифрових доказів та правила збереження	80
6.2.3. Алгоритм дій слідчого при виявленні цифрового матеріалу (OSINT) як потенційного доказу міжнародного злочину	82
6.2.4. Практичне застосування OSINT для встановлення осіб, причетних до злочинів проти ЛГБТІК+ осіб	85
6.2.5. Рекомендації	89

ДОДАТКИ

Додаток 1

Прийоми роботи з інформацією з відкритих джерел за Протоколом Берклі	93
--	----

Додаток 2

Цикл онлайн-розслідування з використанням цифрових відкритих джерел	94
---	----

Додаток 3

Способи збирання доказів з відкритих джерел.....	95
--	----

Додаток 4

Вебсервіс «Fotoforensics».....	96
--------------------------------	----

Додаток 5

Вебсервіс «Metadata2Go»	98
-------------------------------	----

Додаток 6

Вебсервіс «Remini»	100
--------------------------	-----

Додаток 7

Projector.....	102
----------------	-----

Додаток 8

Можливі правові позиції щодо врахування вчинення воєнного злочину за мотивами СОГІ як обставини, що обтяжує покарання, яка передбачена п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України	104
--	-----

Додаток 9

Щодо джерел тлумачення положень міжнародного права для цілей кваліфікації за статтею 438 КК України	110
---	-----

Додаток 10

Алгоритм кваліфікації.....	115
----------------------------	-----

Список скорочень

ГЗН — ґендерно зумовлене насильство

ДП I — Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року

ДП II — Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року

ЕЗ МКС — Елементи злочинів Міжнародного кримінального суду

ЄСПЛ — Європейський суд з прав людини

ЖК — Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року

ЖК I — Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року

ЖК II — Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі 1949 року

ЖК III — Женевська конвенція про поведження з військовополоненими 1949 року

ЖК IV — Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року

КЗПЛ — Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року

ЛГБТІК+ — лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери, інтер-сексуали, квір+

МГП — міжнародне гуманітарне право

МКС — Міжнародний кримінальний суд

МПГПП — Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року

МППЛ — міжнародне право прав людини

РС МКС — Римський статут Міжнародного кримінального суду

СНПК — сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

СОГІ — сексуальна орієнтація та ґендерна ідентичність

OSINT — розвідка на основі відкритих джерел

ПЕРЕДМОВА

Збройна агресія Російської Федерації проти України супроводжується системними порушеннями міжнародного гуманітарного права та прав людини, що мають цілеспрямований і дискримінаційний характер щодо окремих соціальних груп, зокрема ЛГБТІК+ осіб. На деокупованих територіях України зафіксовано численні випадки катувань, сексуального насильства, жорстокого поводження, незаконного позбавлення волі, публічного приниження та інших злочинів, вчинених російськими військовими на підставі реальної або приписуваної сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності потерпілих. Однак доступність правосуддя для ЛГБТІК+ осіб залишається вкрай обмеженою, оскільки значна частина постраждалих не звертається до правоохоронних органів через страх розкриття своєї ідентичності, ризик аутигу, можливість зазнати подальшої дискримінації та недовіру до інституцій, яка сформувалася на основі попереднього негативного досвіду до початку повномасштабного вторгнення.

Недовіра до державних органів значною мірою зумовлена тим, що до 2022 року багато ЛГБТІК+ осіб, які намагалися звернутися по захист, стикалися з упередженням або дискримінаційним ставленням з боку працівників поліції та інших служб. Це призводило до відмов у реєстрації заяв, висміювання, некоректних запитань або небажання фіксувати насильство як таке, що могло бути вчинене з мотиву ненависті. У воєнний час ці побоювання лише посилилися, а можливість повторної травматизації під час комунікації з правоохоронцями стала реальною загрозою, оскільки значна частина працівників не має спеціалізованої підготовки щодо взаємодії з ЛГБТІК+ потерпілими, свідками, не во-

лодіє знаннями про специфічні ризики для цієї групи та не застосовує стандарти чутливого, недискримінаційного й етичного опитування.

Підвищена вразливість ЛГБТІК+ осіб у збройних конфліктах є визнаним і задокументованим міжнародним фактом. У звіті Незалежного експерта з питань захисту від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності Генеральній Асамблеї ООН від 28 жовтня 2022 року (A/75/235) підкреслюється, що під час воєн таких осіб частіше, ніж інших, піддають цілеспрямованому фізичному та сексуальному насильству, примусовим розкриттям ідентичності, катуванням, приниженню та незаконному позбавленню волі. Згідно з висновками цього звіту, збройні конфлікти створюють середовище, у якому упередження та стигма посилюються, а відсутність належної державної реакції сприяє безкарності та поглиблює маргіналізацію ЛГБТІК+ спільноти. У таких умовах сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність стають не лише ознаками ідентичності, але й факторами підвищеної небезпеки, оскільки злочинці використовують ці характеристики як підставу для насильства та інструмент приниження.

Практичні результати роботи ГО «Прожектор» підтверджують викладені у звіті ООН тенденції. З 2023 року організація системно документує воєнні злочини, вчинені російськими військовими відносно ЛГБТІК+ осіб. У межах цієї діяльності було встановлено 28 осіб, які належать до ЛГБТІК+ спільноти та зазнали серйозних порушень прав людини. Доведено, що ці особи були незаконно затримані, позбавлені волі та піддавалися катуванням та іншим формам жорстокого поводження, спрямованим на приниження і покарання за їхню реальну або приписувану сексуальну орієнтацію. Характер цих злочинів свідчить про їхню системність та можливе переслідування ЛГБТІК+ як соціальної групи в контексті міжнародного кримінального права.

Станом на 2 січня 2026 року Офісом Генерального прокурора зареєстровано вісім кримінальних проваджень за частиною першою статті 438 Кримінального кодексу України щодо злочинів сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, стосовно осіб з числа ЛГБТІК+ спільноти. Ця офіційна статистика відображає лише ті випадки, коли потерпілі погодилися розповісти про пережите правоохоронним органам, а тому демонструє лише невелику частку реальної картини. Водночас база контактів, зібрана ГО «Прожектор», налічує 257 осіб, до бази входять постраждалі, свідки та особи, які володіють інформацією про злочини проти ЛГБТІК+ осіб. Це свідчить про значно більший масштаб проблеми та про необхідність підвищення спроможності держави документувати такі злочини відповідно до міжнародних стандартів.

Цей документ містить практичні рекомендації для слідчих, прокурорів, адвокатів та суддів про особливості роботи з кримінальним провадженням щодо злочинів проти ЛГБТІК+ осіб в умовах збройного конфлікту. Також цей документ містить рекомендації представникам громадського сектора щодо окремих аспектів документування злочинів проти ЛГБТІК+ осіб в умовах збройного конфлікту для забезпечення недискримінаційного, етичного та орієнтованого на інтереси потерпілих збору доказів.

В рекомендаціях викладено міжнародні стандарти у сфері прав людини та окремі положення міжнародного гуманітарного права, що стосується захисту ЛГБТІК+ осіб під час збройного конфлікту, а також основні положення щодо людиноцентричних та потерпілоорієнтованих підходів під час проведення процесуальних дій з участю ЛГБТІК+ осіб, постраждалих від порушень МГП чи МППЛ, або ж свідків цих порушень.

Рекомендації мають на меті покращення якості збирання доказів органами досудового розслідування та прокуратури

без дискримінації та повторної травматизації ЛГБТІК+ осіб, посилення дотримання міжнародних правових стандартів, зокрема Стамбульського протоколу¹, підвищення надійності та прийнятності зібраних доказів у національних та міжнародних судах, що сприятиме більш ефективному переслідуванню воєнних злочинів проти ЛГБТІК+ осіб і злочинів проти людяності.

1. Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (2022 edition). URL: <https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/istanbul-protocol-manual-effective-0>

1.

Ключові поняття, пов'язані з сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю

Акронім **ЛГБТ** (від англ. LGBT — Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender) та інші похідні від нього акроніми не були сформульовані однією конкретною особою, вони формувалися поступово всередині активістської та академічної спільноти в США наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років.

У 1970-х роках для позначення цієї спільноти у США переважно використовували термін «gay». Пізніше став популярним вираз «gay and lesbian», щоб підкреслити видимість лесбійок. У 1980-х роках активісти почали додавати термін «bisexual». Наприкінці 1980-х років активісти почали свідомо змінювати порядок на «lesbian and gay». У 1990-х років закріпилася форма LGBT, що включав також термін «transgender».

Згодом з'явилися розширені варіанти акроніма, що відображають прагнення до більшої інклюзивності: LGBTQ, LGBTQ+, LGBTIQ+, LGBTIQA+ (далі — ЛГБТІК+).

Використання того чи іншого акроніма — це практика, що історично склалася, а не сувора норма. Використання того чи іншого акроніма залежить від мови, культури та активістської традиції.

В українському законодавстві немає чіткого юридичного визначення акроніма ЛГБТІК+.

Акронім **СОГІ** (від англ. SOGI — Sexual Orientation and Gender Identity) — означає «сексуальна орієнтація та ґендерна ідентичність».

В українському законодавстві немає чіткого визначення понять «сексуальна орієнтація» та «ґендерна ідентичність», які об'єднуються акронімом СОГІ. Таким чином, сам термін «СОГІ» як правове поняття не закріплений.

СОГІ-права — це права людини, що ґрунтуються на сексуальній орієнтації, ґендерній ідентичності та самовираженні, спрямовані на захист від дискримінації та забезпечення рівності ЛГБТІК+ спільноти. В Україні захист СОГІ-прав включає протидію злочинам на ґрунті ненависті, впровадження правозахисних підходів у правосудді та гармонізацію із практикою ЄСПЛ.

Національне законодавство переважно оперує узагальненим поняттям «інші ознаки» у переліку підстав дискримінації, яке теоретично може охоплювати СОГІ, але без окремого визначення або механізмів захисту.

Згідно з Джок'якартськими принципами², що є міжнародним документом експертного характеру щодо застосування міжнародного права прав людини у сфері сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності, розробленими на зустрічі правозахисних груп у листопаді 2006 року, **сексуальна орієнтація** стосується емоційного та сексуального потягу людини до осіб іншої або тієї ж статі, або більше ніж однієї статі.

Тобто гетеросексуальність, гомосексуальність та бісексуальність є різновидами сексуальної орієнтації.

2. The Yogyakarta Principles on the Application of Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity were developed by a group of international human rights experts following an experts' meeting held in Yogyakarta, Indonesia from 6 to 9 November 2006. URL: https://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf

Термін «**ґендер**» отримав нормативне закріплення в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульській конвенції) 2011 року³, яку Україна ратифікувала у 2022 році⁴.

Відповідно до ст. 3(с) Стамбульської конвенції, «ґендер» означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків.

ґендерна ідентичність відображає внутрішній та індивідуальний досвід людини щодо власного ґендеру, який може як відповідати статі, визначеній при народженні, так і не відповідати їй.

Більшість людей ідентифікують себе як чоловіки або жінки, однак дехто може визначати себе як небінарну особу, тобто не відчувати себе виключно чоловіком або жінкою.

Небінарний ґендер може бути поєднанням рис обох ґендерів, наприклад, відчуття себе частково чоловіком і частково жінкою (біґендер) або міксом мускулінного та фемінного, поза ґендерними категоріями (відсутність ґендеру взагалі (аґендер) або відчуття «поза системою» (ґендерквір чи нон-байнері), а також змінною ідентичністю, коли ґендер може коливатися залежно від дня, настрою чи обставин (ґендерфлюїд).

Трансґендерні особи ідентифікують себе зі статтю, що є відмінною від тієї, яка була визначена їм при народженні.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11

4. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2319-20>

Вони можуть прагнути привести своє тіло або соціальну роль зі своєю ґендерною ідентичністю шляхом трансґендерного переходу, який може включати соціальні зміни, гормональну терапію чи хірургічні втручання. Трансґендерність не залежить від сексуальної орієнтації.

Крім того, інтерсексуальні люди — це люди, які народилися з анатомічними, генетичними або гормональними статевими ознаками, які не відповідають типовому визначенню чоловічого чи жіночого тіла.

В інтерсекс-людині можуть бути особливості в хромосомах, тобто набір хромосом, який визначає стать, може бути нетиповим, статевих органах: зовнішні або внутрішні статеві органи можуть мати особливості, які не відносяться чітко до чоловічих чи жіночих; гормонах: рівень гормонів в організмі може відрізнятися від звичного для чоловіків або жінок; а також внутрішніх статевих органах, які можуть бути розвинені нехарактерно для тієї чи іншої статі.

Хоча інтерсексуальні риси часто помічають при народженні, відмінності не завжди очевидні. Люди можуть виявити, що мають такі риси в період статевого дозрівання або в дорослому віці, іноді в результаті медичного обстеження на безпліддя.

Таким чином, різні спільноти, які відрізняються від гетеросексуальних і цисґендерних людей і не відповідають традиційним ґендерним нормам: лесбійки, геї, бісексуали, трансґендерні люди, інтерсекс-люди, квір об'єднуються терміном ЛГБТІК+, а знак «+» в кінці означає, що є ще інші ідентичності, які не включено до переліку за першими літерами, але вони теж частина спільноти.

Міжнародні правові норми та національне законодавство захищають права усіх осіб, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації чи ґендерної ідентичності.

На теперішній час жодне положення чинного законодавства України не передбачає прямого безпосереднього захисту прав ЛГБТІК+ осіб, однак відсутність спеціальних норм не означає, що права сексуальних меншин не захищаються.

Термін **«ґендерно зумовлене насильство»** (ГЗН) закріплено на міжнародному рівні в Декларації ООН про викорінювання насилля щодо жінок 1993 року, Стамбульській конвенції, а в національному законодавстві через термін **«насильство за ознакою статі»** у КУпАП (ст. 173-6) та у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (ст. 39-1)⁵.

Отже ГЗН охоплює будь-яку шкоду, завдану особі через її стать або ґендерну ідентичність. Воно може проявлятися як щодо жінок, так і щодо чоловіків, якщо мотивується ґендерними та стереотипами, і виражається у фізичній, сексуальній, психологічній чи економічній формах.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК) є різновидом ґендерно зумовленого насильства. Нормативне закріплення термін отримав у Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни, Римському статуті Міжнародного кримінального суду, також у національному законодавстві, зокрема в Законі України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій», в якому впроваджено поняття «особи, постраждалої від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України»⁶.

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

6. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти

Під сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом, розуміють будь-які акти сексуального характеру, що вчиняються проти волі особи у контексті збройних конфліктів, воєнних дій чи окупаційних режимів. До таких актів належать зґвалтування, примусова вагітність, примусова стерилізація, примусовий аборт, примушування до статевого акту з третьою особою, примушування до споглядання статевого акту, сексуальне рабство, торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, примусове обрізання, примусова кастрація, каліцтво або вчинення насильницьких дій над статевими органами, примусове оголення сексуального характеру, будь-яка інша форма сексуального насильства, а також погрози та спроби його вчинення.

СНПК визнається серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та може кваліфікуватися як воєнний злочин, злочин проти людяності або елемент геноциду.

Таким чином, аналіз термінів СОГІ, ГЗН та СНПК свідчить про поступове формування комплексного правового підходу до захисту прав людини. Хоча національне законодавство України ще не містить чіткого визначення окремих понять, міжнародні стандарти та ратифіковані конвенції створюють основу для їхнього впровадження. Це, своєю чергою, сприяє посиленню гарантій недискримінації, забезпечен-

України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій : Закон України від 20.11.2024 № 4067-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4067-20>. Сексуальне насильство, пов'язане із збройною агресією Російської Федерації проти України, — сексуальне насильство, скоєне проти будь-якої особи у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України починаючи з 20 лютого 2014 року, включаючи зґвалтування, примусову вагітність, примусову стерилізацію, примусовий аборт, примушування до зайняття проституцією, сексуальну експлуатацію, примушування до статевого акту з третьою особою, примушування до споглядання статевого акту, сексуальне рабство, торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, примусове обрізання, примусову кастрацію, каліцтво або вчинення насильницьких дій над статевими органами, примусове оголення сексуального характеру, будь-яку іншу форму сексуального насильства, а також погрози та спроби його вчинення (п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону).

ню прав постраждалих та наближенню правової системи України до європейських та міжнародних стандартів.

За відсутності в українському законодавстві чітко визначених термінів «сексуальна орієнтація» та «ґендерна ідентичність» (СОГІ) у процесуальних документах щодо злочинів проти ЛГБТІК+ осіб у контексті збройних конфліктів необхідно застосовувати положення міжнародних стандартів (див. розділ 3).

2.

Специфічні ризики ЛГБТІК+ осіб під час збройних конфліктів

ЛГБТІК+ особи у збройних конфліктах стикаються з подвійною вразливістю: як цивільні у зоні бойових дій та і як представники спільноти, що доволі часто зазнає дискримінації у суспільстві.

Неправомірні дії, які вчиняються щодо таких осіб, нерідко залишаються поза належною увагою або документуванням унаслідок стигматизації, страху переслідування, а також складності виявлення та фіксації таких порушень, що потребують спеціальних знань та навичок.

Найбільш розповсюдженими правопорушеннями, які можуть вчинятись щодо ЛГБТІК+ осіб під час збройних конфліктів, є:

- **Нелюдське поводження** — одна з форм забороненого жорстокого поводження, завдає серйозних фізичних або психічних страждань людині, є навмисним або свідомо допущеним, не досягає рівня катувань (де страждання є особливо інтенсивними та мають конкретну мету, наприклад отримання зізнання, покарання особи), але все одно становить грубе порушення прав людини.
- **Цілеспрямоване вбивство** — умисне позбавлення життя ЛГБТІК+ осіб саме через їхню сексуальну орієнтацію чи ґендерну ідентичність.

У збройних конфліктах такі дії можуть здійснюватися як окремими військовими чи угрупованнями, так і систем-

но — з метою «очищення» території від небажаних груп, що створює атмосферу страху, масового вигнання та ізоляції спільноти.

- **Насильницькі зникнення** — це арешт, затримання або викрадення особи представниками окупаційної влади або військовими країни-агресора, після чого її місце перебування приховується.

Для ЛГБТІК+ осіб у збройному конфлікті насильницькі зникнення часто пов'язані з викриттям їхньої ідентичності, тобто так званим «аутінгом», тобто примусовим розкриттям сексуальної орієнтації чи ґендерної ідентичності.

- **Корективне (виправне) зґвалтування** — форма сексуального насильства, коли ЛГБТІК+ особу примушують до статевого акту з метою «виправлення» її орієнтації чи ідентичності. У збройних конфліктах використовується як інструмент приниження, контролю та демонстрації влади.
- **Публічне приниження та тортури** — використання фізичного та психологічного насильства з метою залякування та демонстрації «покарання» за ідентичність.
- **Адміністративні переслідування та «роздягання»** — принизливі перевірки документів, обшуки, примусове оголення як форма тиску та дискримінації.
- **Насильницьке утримання або «лікування»** — примусове ув'язнення, відправлення до «реабілітаційних» чи «лікувальних» закладів, що мають на меті змінити сексуальну орієнтацію чи ґендерну ідентичність, що порушує право на свободу та недоторканність особи.
- **Сексуальне рабство та експлуатація** — використання ЛГБТІК+ осіб як об'єктів сексуального насильства,

примусова проституція, експлуатація у військових таборах чи місцях утримання.

- **Вимушене вигнання** — це примусове виселення ЛГБТІК+ осіб з дому чи громади через переслідування, що призводить до статусу внутрішньо переміщеної особи або біженця та супроводжується додатковими бар'єрами при отриманні притулку чи гуманітарної допомоги.

Усвідомлення та належне врахування специфічних ризиків, характерних для ЛГБТІК+ осіб, у програмах захисту є важливим чинником для забезпечення інклюзивного підходу до захисту прав людини в умовах конфлікту.

Належне врахування специфічних ризиків ЛГБТІК+ осіб у ситуаціях збройного конфлікту створює підґрунтя для виявлення ймовірних міжнародних злочинів, вчинених щодо цих осіб.

3.

Міжнародно-правовий захист ЛГБТІК+ осіб під час збройного конфлікту

3.1. ЗАХИСТ ЛГБТІК+ ОСІБ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

ЛГБТІК+ особи є однією з найбільш уразливих груп населення під час збройних конфліктів та ситуацій внутрішніх заворушень. У сучасних збройних конфліктах це набуває форми переслідувань, катувань і вбивств осіб через реальну або приписувану сексуальну орієнтацію чи ґендерну ідентичність, що не відповідає домінуючим суспільним уявленням.

Серед задокументованих систематичних і масштабних прикладів: страти та тортури з боку ІДІЛ у Сирії, насильство та зґвалтування ЛГБТІК+ осіб у низці провінцій Колумбії, а також сексуальне та ґендерно зумовлене насильство проти ЛГБТІК+ осіб під час збройних конфліктів у Ємені, Лівії, М'янмі та Афганістані⁷. Переслідування та насильство щодо

7. Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity — Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity (A/75/235). URL: <https://reliefweb.int/report/world/protection-against-violence-and-discrimination-based-sexual-orientation-and-gender-identity-report-independent-expert-protection-against-violence-and-discrimination-based-sexual-orientation-and-gender-identity-a75235-enarruzh>; Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, Victor Madrigal-Borloz. UN Doc. A/77/235. 27 July 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/77/235>.

ЛГБТІК+ осіб фіксуються також на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України⁸.

Під час збройних конфліктів спеціальним режимом, який встановлює правила ведення війни та забезпечує захист жертв війни є міжнародне гуманітарне право. Це галузь міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги: а) щадити тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях; б) обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише в тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони⁹. МГП існує та застосовується одночасно й паралельно з міжнародним правом прав людини, однак як спеціальний правовий режим, що регулює ситуації збройних конфліктів, має пріоритет для захисту жертв війни під час ситуацій, на які воно безпосередньо розраховано (бойові дії, поводження з військовополоненими, інтернування цивільних осіб). Саме МГП є єдиною правовою основою для кваліфікації воєнних злочинів, які становлять грубі (серйозні) порушення його норм.

Однак чинне МГП не містить спеціальних норм, безпосередньо спрямованих на захист ЛГБТІК+ осіб як окремої категорії. Водночас на них у повному обсязі поширюються загальні гарантії захисту жертв війни відповідно до їхнього статусу в умовах збройного конфлікту: як поранених і хворих відповідно до Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року та Женевської конвенції про поліпшення долі поранених,

8. Документування воєнних злочинів проти ЛГБТІК+ в Херсонській області. Звіт ГО «Прожектор». 2023 р. URL: <https://www.projector.org.ua/zvit-on-documenting-war-crimes-against-lgbtq/>

9. Sassli M. How Does Law Protect in War? / M. Sassli, A. Bouvier, A. Quintin. 3rd ed. Geneva : ICRC, 2011. Vol. I. P. 93.

хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі 1949 року; як військовополонених відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року; а також як цивільних осіб відповідно до Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року¹⁰. Всі ці міжнародні договори ратифіковані Україною і є частиною національного законодавства відповідно ст. 9 Конституції України.

Зокрема до основних гарантій захисту і гуманного поводження щодо цивільних осіб відповідно до ЖК IV і ДП I належать:

- заборона дискримінації (ст. ст. 3, 13, 27 ЖК IV);
- право на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв (ст. 27 ЖК IV);
- право на гуманне поводження (ст. 27 ЖК IV);

10. Більш детально ці питання викладені у нормативних і академічних джерелах з міжнародного гуманітарного права. Див. коментарі до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року. URL: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/geneva-conventions-and-their-commentaries>; Звичаєве міжнародне гуманітарне право. URL: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/customary-ihl>; Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. Київ : МКЧХ, 2020. 398 с. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/4231_154-.pdf; 100 складних питань з міжнародного гуманітарного права та прості відповіді на них : довід. для журналістів. 2-ге вид., переробл. і доп. / Т. Короткий, М. Доценко, І. Заворотько [та ін.] ; за ред. Т. Короткого ; Центр прав людини «Зміна». Київ ; Одеса : Фенікс, 2025. 268 с. URL: <https://zmينا.ua/publication/dovidnyk-dlya-zhurnalistiv-100-skladnyh-pytan-z-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava-ta-prosti-vidpovid-na-nyh/>; Міжнародне гуманітарне право : посіб. для юриста / [М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич та ін.] ; за ред. Т. Р. Короткого. Київ ; Одеса : Укр. гел'син. спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145 с. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf>

- захист, гуманне поводження з пораненими і хворими, право на надання гуманітарної допомоги (ст. 10 ДП I);
- право на захист від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу (ст. 27 ЖК IV);
- особливий захист жінок від будь-якого зазіхання на їхню честь, і зокрема захист від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність (ст. 27 ЖК IV, ст. 76 ДП I);
- особлива повага дітей, та забезпечення їм захисту від будь-якого роду непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини (ст. 77 ДП I);
- заборона застосування примусу фізичного чи морального характеру, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей (ст. ст. 31, 147 ЖК IV);
- заборона застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, зокрема вбивства, тортури, тілесні покарання, калічення та медичні чи наукові досліді, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а й на будь-яке інше brutальне поводження з боку як цивільних, так і військових властей (ст. ст. 32, 147 ЖК IV);
- заборона проведення медичних процедур, які не вимагаються за станом здоров'я зазначеної особи й не відповідає загальноприйнятим медичним нормам, що застосовуються за аналогічних, з медичної точки зору, обставин до громадян сторони, що проводить цю процедуру, які не позбавлені свободи в якій би то не було формі (ст. 11 ДП I);

- заборона піддавати осіб фізичним каліцтвам, медичним чи науковим експериментам, видаленню тканин чи органів для пересадки (ст. 11 ДП I);
- заборона колективних покарань (ст. 33 ЖК IV);
- заборона захоплення заручників (ст. 34 ЖК IV);
- заборона примусового індивідуального чи масового переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом (ст. ст. 49, 147 ЖК IV);
- право на справедливий суд (ст. ст. 64–78, 147 ЖК IV);
- заборона незаконного позбавлення волі (ст. ст. 79, 147 ЖК IV).

Серед іншого, умисне вбивство, катування, нелюдське поводження, зокрема біологічні експерименти, умисне спричинення великих страждань чи серйозних травм тілу чи здоров'ю, незаконна депортація чи переміщення, незаконне позбавлення волі, захоплення заручників розглядаються як грубі (серйозні) порушення ЖК IV (ст. 147 ЖК IV).

Одночасно спільна стаття 3 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, яка застосовується до неміжнародних збройних конфліктів, містить *загальну заборону дискримінації*. Проте фундаментальні правила МГП, викладені у спільній статті 3, сьогодні визнаються «мінімальним критерієм», який є обов'язковим у всіх збройних конфліктах, як відображення «елементарних міркувань людства»¹¹.

У ній зазначено: «З особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із тими, хто *hors de combat* унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поводяться гуманно, без будь-якої ворожості».

11. ICRC, Commentary on the Fourth Geneva Convention: Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (2025), para. 656. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-3/commentary/2025?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>

дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан або будь-які інші подібні критерії. З цією метою забороняються й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі дії щодо зазначених осіб: а) насильство над життям і особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; б) захоплення заручників; с) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; d) засудження та виконання покарання без попереднього судового рішення, ухваленого належним чином створеним судом, який забезпечує судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні».

Ця заборона дискримінації відображає загальний принцип, спільний для всіх ЖК та Додаткових протоколів до них. Вона застосовується як у міжнародних, так і в неміжнародних збройних конфліктах. Для неміжнародних збройних конфліктів заборона «without any adverse distinction founded»¹² підтверджується статтями 2(1) та 4(1) ДП II¹³. Загальна стаття 3 ЖК вимагає гуманного поводження «без якої несприятливої відмінності». Ця фраза підкреслює абсолютний характер обов'язку гуманного поводження за загальною статтею 3 ЖК¹⁴.

Загальна стаття 3 ЖК називає «расу, колір, релігію або віру, стать, народження або багатство» як заборонені підстави для будь якої несприятливої відмінності між захищеними особами. Як видно з додавання заключної фрази «або будь-якого іншого подібного критерію», цей список не є вичерпним, а лише ілюстративним. Негативна дискриміна-

12. З англ.: «без будь якої несприятливої відмінності», в офіційному перекладі — «без будь якої ворожої дискримінації».

13. ICRC, Commentary on the Fourth Geneva Convention: Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (2025), para. 636. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-3/commentary/2025?activeTab=1949GCS-APs-and-commentaries>

14. *Ibid.* Para 639.

ція, заснована на інших підставах, таких як стать, гендерна ідентичність, сексуальна орієнтація, таким чином, також буде заборонена¹⁵.

Тобто, нопри те, що у спільній статті 3 ЖК прямо не згадуються сексуальна орієнтація чи ґендерна ідентичність як критерії заборони дискримінації, формулювання «будь-які інші подібні критерії» дозволяє інтерпретувати цей перелік як невичерпний. Відповідно, сексуальна орієнтація та ґендерна ідентичність можуть бути віднесені до таких критеріїв, а отже, ЛГБТІК+ особи охоплюються заборону дискримінації та підлягають повному обсягу захисту, гарантованому спільною статтею 3 ЖК.

Стаття (4)(2)(е) ДП II і стаття 75(2)(b) ДП I забороняють акти сексуального насильства незалежно від статі чи гендерної ідентичності жертви. Те саме стосується Звичаєвого міжнародного гуманітарного права. Статути міжнародних кримінальних судів і трибуналів також визначають злочини сексуального насильства у гендерно-інклюзивних термінах¹⁶.

У випадках зґвалтування та іншого сексуального насильства, наприклад, той факт, що «мотивація» кривдника могла бути «повністю сексуальною», не виключає забороненої мети, такої як дискримінація¹⁷. Заборона сексуального насильства за загальною статтею 3 ЖК застосовується до всіх осіб, захищених спільною статтею 3 ЖК, незалежно від статі та сексуальної орієнтації¹⁸.

Але досі на нормативному рівні МГП в питаннях ґендеру зберігає переважно бінарну конструкцію (зокрема у ст. 27

15. ICRC, Commentary on the Fourth Geneva Convention: Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (2025), para 640. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-3/commentary/2025?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>

16. *Ibid.* Para 791.

17. *Ibid.* Para 731.

18. *Ibid.* Para 791.

ЖК IV), притаманну міжнародному праву, міжнародним відносинам та міжнародній свідомості другої половини ХХ століття. Це сприяло формуванню та закріпленню прогалин у регулюванні захисту ЛГБТІК+ осіб у збройних конфліктах, зменшуючи рівень їх фактичного захисту на практиці.

Тому вбивства, катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, а також зґвалтування ЛГБТІК+ осіб є грубими порушеннями відповідних ЖК та ДП І. За наявності відповідних об'єктивних та суб'єктивних елементів такі діяння становлять воєнні злочини проти осіб відповідно до ст. 8 РС МКС.

Тобто сексуальне насильство, побої, знущання, примусові огляди «для перевірки статі», примусове роздягання, публічне приниження, довільні обшуки житла під приводом «моралі» або «підозр у гомосексуальності», а також системні відмови у доступі до гуманітарної чи медичної допомоги через СОГІ, за наявності зв'язку зі збройним конфліктом, можуть утворювати склади воєнних злочинів (у т. ч. катування, нелюдське поводження, наруга над людською гідністю, сексуальне насильство як воєнний злочин). Якщо ж такі діяння вчиняються широкомасштабно чи системно, у зв'язку з політикою або практикою переслідування визначеної групи, вони здатні досягати порогу злочинів проти людяності (тортури, інші нелюдські діяння, переслідування на «інших загальновизнаних» дискримінаційних підставах), де дискримінаційна мета є ключовим елементом суб'єктивної сторони.

Як вказує Незалежний експерт з питань захисту від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності ГА ООН у Звіті «Захист від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності» від 28 жовтня 2022 року, МГП певною мірою відстає у визнанні диференційованого досвіду, який люди переживають у збройних конфліктах за-

лежно від статі, сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності¹⁹. Інертність МГП щодо включення ЛГБТІК+ осіб як надзвичайно вразливої групи під час збройного конфлікту, яка потребує спеціального захисту, пояснюється тим, що розвиток МГП історично відбувався повільніше, ніж розвиток МППЛ. Ключові положення ЖК, що регулюють захист жертв війни, були сформульовані наприкінці 1940-х років і відображають правову та суспільну реальність цього періоду.

3.2. РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ЛГБТІК+ ОСІБ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

Під час застосування та тлумачення норм МГП щодо захисту ЛГБТІК+ осіб у збройних конфліктах важливо враховувати вплив міжнародного права прав людини, розвиток якого щодо захисту ЛГБТІК+ інтенсивно відбувався наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття.

Він пов'язаний, зокрема, із формуванням норм міжнародного «м'якого права» щодо захисту ЛГБТІК+ осіб, розширенням тлумачення міжнародних стандартів, практикою міжнародних судових та квазісудових інституцій, а також створенням спеціальних механізмів захисту, таких як мандат Незалежний експерт ООН з питань захисту від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності (IESOGI).

19. Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity (A/75/235) par. 7. URL: <https://reliefweb.int/report/world/protection-against-violence-and-discrimination-based-sexual-orientation-and-gender-identity-report-independent-expert-protection-against-violence-and-discrimination-based-sexual-orientation-and-gender-identity-a75235-enarruzh>

До найважливіших актів міжнародного «м'якого права», що формують стандарти захисту ЛГБТІК+ осіб, належать Джок'якартські принципи (Yogyakarta Principles) 2006 року²⁰ та Джок'якартські принципи плюс 10 (Yogyakarta Principles plus 10) 2017 року²¹.

Джок'якартські принципи були першою системною спробою узагальнити застосування чинних міжнародно-правових норм у контексті сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності, визначивши рамки державних обов'язків щодо запобігання дискримінації, насильству та іншим порушенням прав ЛГБТІК+ осіб²². Вони були розроблені гру-

20. The Yogyakarta Principles. Principles on the application of international human rights law in relation to sexual orientation and gender identity. 2006. URL: https://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf.

21. The additional Yogyakarta Principles (YP+10). Additional Principles and State Obligations on the application of international human rights law in relation to sexual orientation, gender identity, gender expression and sex characteristics to complement the Yogyakarta Principles, as adopted on 10 november 2017, Geneva. 2017. URL: https://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2017/11/A5_yogyakartaWEB-2.pdf.

22. Принципи 1–3 визначають принципи універсальності прав людини та їх застосування до всіх осіб без дискримінації, а також право всіх людей на визнання як особистості перед законом. Принципи 4–11 стосуються фундаментальних прав на життя, свободу від насильства та тортур, приватність, доступ до правосуддя та свободу від свавільного затримання та торгівлі людьми. Принципи 12–18 визначають важливість недискримінації у користуванні економічними, соціальними та культурними правами, включно з працевлаштуванням, житлом, соціальним забезпеченням, освітою, сексуальним і репродуктивним здоров'ям, включно з правом на поінформовану згоду та терапію зміни статі. Принципи 19–21 наголошують на важливості свободи самовираження, своєї ідентичності та сексуальності без втручання держави на основі СОГІ, включаючи право мирно брати участь у публічних зборах і заходах, а також спілкуватися в спільноті з іншими. Принципи 22 і 23 підкреслюють права осіб шукати притулку від переслідувань на основі СОГІ. Принципи 24–26 стосуються прав осіб брати участь у сімейному житті, громадських справах і культурному житті своєї громади без дискримінації за ознакою СОГІ. Принцип 27 визнає право захищати та просувати права людини без дискримінації за ознакою СОГІ, а також обов'язок держав забезпечувати захист правозахисників, які працюють у цих сферах. Принципи 28 і 29 підтверджують важливість притягнення порушників прав ЛГБТІК+

пою провідних міжнародних експертів у сфері прав людини під час зустрічі у Джок'якарті (Індонезія) 6–9 листопада 2006 року.

Джок'якартські принципи не є юридично обов'язковим документом, але вони мають значний вплив на формування міжнародних стандартів, зокрема через їх активне використання договірними органами ООН, регіональними правозахисними механізмами та національними судами. Вони підкреслюють, що заборона дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності вже міститься в існуючих універсальних та регіональних договорах з прав людини. Як наслідок, ці Принципи виступають ключовим інструментом (джерелом) тлумачення, який має враховуватися під час аналізу порушень прав ЛГБТІК+ осіб, включно з тими, що відбуваються у контексті збройних конфліктів.

У 2017 році *Джок'якартські принципи* були доповнені, і отримали назву *Джок'якартські принципи плюс 10*²³. Була

осіб до відповідальності та забезпечення належного відшкодування для тих, хто стикається з порушеннями прав.

23. Принцип 30 визнає право на державний захист від насильства, дискримінації та шкоди ЛГБТІК+ осіб, включно з належною ретельністю у запобіганні, розслідуванні, переслідуванні та засобах захисту. Принцип 31 передбачає право на юридичне визнання без посилання на стать, ґендер, СОГІ, ґендерний вираз чи статеві характеристики, припиняючи зайве включення такої інформації до документів ідентифікації. Принцип 32 визнає право на тілесну та психічну цілісність, автономію та самовизначення, включаючи свободу від тортур і жорстокого поводження. Вона закликає не піддавати нікого інвазивним або незворотним медичним процедурам для зміни статевих характеристик без їхньої згоди, якщо це не необхідно для запобігання терміновій і серйозній шкоді. Принцип 33 визнає право на свободу від непрямої або непрямої криміналізації чи санкцій на підставі СОГІ, включно з законами про звичаї, релігію, громадську порядність, бродяжництво, содомію та пропаганду. Принцип 34 передбачає право на захист від бідності та соціального виключення. Принцип 35 передбачає право на безпечний і справедливий доступ до санітарних і гігієнічних об'єктів. Принцип 36 передбачає такий самий захист прав онлайн, як і офлайн. Принцип 37 передбачає право знати правду про порушення прав людини, включаючи розслідування та відшкодування, обмежені строками давності, а також доступ до медичних

розширена суб'єктна сфера застосування, включені нові категорії осіб за критеріями ґендерної ідентичності та ґендерного самовираження. Отримали закріплення положення, які стосуються питань, актуальних у XXI столітті, таких як захист у цифровому середовищі, біоетика, доступ до правосуддя, а також обов'язки держав і недержавних акторів щодо невтручання у приватне життя та заборони насильства на ґрунті упереджень.

Важливо, що обидва документи — Джок'якартські принципи 2006 та 2017 року — створюють цілісну концептуальну платформу, яка може бути використана під час тлумачення норм МГП у контексті захисту ЛГБТІК+ осіб під час збройних конфліктів. Зокрема вони дозволяють деталізувати зміст таких фундаментальних гарантій МГП, як:

- заборона дискримінації (у т. ч. щодо доступу до гуманітарної допомоги, медичного обслуговування, евакуації, заборона утримання під вартою на підставі СОГІ);
- заборона жорстокого поводження та сексуального насильства, включно з діями, спрямованими на примусове «покарання» за СОГІ;
- право на повагу до людської гідності, яке охоплює повагу до ґендерного самовизначення;
- врахування специфічних прав ЛГБТІК+ осіб, особливо затриманих, що можуть бути вразливими до переслідувань або нападів з боку воюючих сторін або інших осіб.

записів. Принцип 38 закликає до права практикувати та проявляти культурне різноманіття. Документ містить низку додаткових обов'язків для держав, зокрема щодо ВІЛ-статусу, доступу до спорту, боротьби з дискримінацією у пренатальних технологіях відбору та генетичної модифікації, утримання під вартою та надання притулку, освіти, права на здоров'я та свободи мирних зібрань і об'єднань. Принципи також містять рекомендації для національних правозахисних інституцій та спортивних організацій.

Тлумачення цих принципів в контексті застосування під час збройних конфліктів дозволяє заповнити прогалини в традиційній бінарній структурі МГП та адаптувати підходи до розслідування воєнних злочинів таким чином, щоб забезпечити повагу до ґендерного різноманіття та сучасних стандартів прав людини.

Значний внесок у розвиток міжнародних стандартів також зробили *ключові рішення міжнародних органів з прав людини*, зокрема: Висновок Комітету ООН з прав людини у справі «Тунен проти Австралії» (Тоонен v. Australia, 1994)²⁴; рішення Африканської комісії з прав людини та народів у справі «Форум правозахисних НУО Зімбабве проти Зімбабве» (Zimbabwe Human Rights NGO Forum v. Zimbabwe, 2006)²⁵; рішення Міжамериканського суду з прав людини у справі «Азул Рохас Марін та інші проти Перу» (Azul Rojas Marin et al. v. Peru, 2020)²⁶.

У Висновку по справі «Тунен проти Австралії» Комітет ООН з прав людини визнав, що криміналізація «приватних, взаємно погоджених одностатевих стосунків» порушує право на приватність (ст. 17 МПГПП 1966 р.), а заборона дискримінації (ст. ст. 2, 26 МПГПП 1966 р.) охоплює сексуальну орієнтацію²⁷. Держава зобов'язана скасувати кримінальні норми, які створюють стигму та сприяють насильству/переслідуванню за одностатеві сексуальні стосунки, навіть якщо

24. Toonen v. Australia (Communication No. 488/1992), United Nations Human Rights Committee, 31 March 1994, UN Doc CCPR/C/50/D/488/1992. URL: <https://juris.ohchr.org/casedetails/702/en-US> (дата звернення: 23.07.2025).

25. Zimbabwe Human Rights NGO Forum v. Zimbabwe, African Commission on Human and Peoples' Rights, Decision of 15 May 2006 (Comm. 245/02). URL: <https://achpr.au.int/en/decisions-communications/zimbabwe-human-rights-ngo-forum-v-zimbabwe-24502>.

26. Azul Rojas Marin et al. v. Peru, Judgment of 12 March 2020, Inter-American Court of Human Rights, Series C No. 402. URL: https://corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_402_ing.pdf.

27. У п. 8.7 Комітет постановив, що посилання на «стать» у статтях 2 і 26 МПГПП також охоплює сексуальну орієнтацію.

їх «рідко застосовують». Ключові правові позиції Комітету: сексуальна орієнтація включається до захищених ознак заборони дискримінації; держава не може виправдовувати втручання «моральними» міркуваннями; обов'язок усунути криміналізацію одностатевих сексуальних стосунків²⁸. Цей Висновок став першим міжнародним прецедентом, який визнав, що криміналізація одностатевих стосунків у приватному житті порушує МПГПП, і надалі значно вплинув на правові позиції ООН щодо прав ЛГБТІК+ осіб. В контексті МГП цей Висновок підсилює тлумачення загальної заборони дискримінації в МГП, є орієнтиром для кваліфікації цілових посягань (обшуків, шантажу «аутингом», погроз арештом на підставі СОГІ) як порушень фундаментальних гарантій затриманих у зв'язку зі збройним конфліктом; вказує на важливість фіксації дискримінаційного мотиву під час розслідування воєнних злочинів, аналізі «нейтральних» політик, застосованих під час збройного конфлікту, із непрямым ефектом проти ЛГБТІК+ осіб.

У Рішенні Африканської комісії з прав людини і народів у справі «Форум правозахисних НУО Зімбабве проти Зімбабве» Комісія констатувала системні порушення Зімбабве обов'язків захищати від насильства, ефективно розслідувати випадки насильства та забезпечувати ефективні засоби правового захисту, встановила порушення статей 1 і 7(1) Африканської хартії прав людини і народів 1981 року, оскільки Зімбабве не забезпечила ефективні засоби правового захисту та не здійснила належної ретельності щодо розслідування й покарання винних (право на справедливий розгляд, доступ до правосуддя. Комісія наголосила: навіть коли порушення здійснюють недержавні актори, держава несе відповідальність, якщо не запобігає, не розслідує, не карає та не забезпечує відшкодування, тобто не проявляє належної ретельності. Ключові правові позиції Комісії: держава несе

28. Австралія ухвалила федеральний закон, який скасував відповідні положення Кримінального кодексу Тасманії.

відповідальність за недостатність захисту від приватного насильства (у т. ч. масових зґвалтувань/тортур), якщо не забезпечує ефективні розслідування та судовий захист; за порушення права на рівний і недискримінаційний захист та ефективні засоби правового захисту; зобов'язання забезпечити відновлення (reparation) і гарантії неповторення. Рішення закріпило стандарти належної ретельності (due diligence) і недискримінаційного доступу до правосуддя для вразливих груп, а також практичні орієнтири для перехідного правосуддя: необхідність розслідування патернів насильства, ідентифікації жертв і виплат компенсацій. Це Рішення підсилює вимогу проведення правоохоронними органами держави ефективних розслідувань злочинів на ґрунті ненависті проти ЛГБТІК+ осіб, зокрема вчинених у контексті збройного конфлікту, включно з діями недержавних акторів; виправдовує включення до обставин, що підлягають встановленню, ознак мотиву упередження, мапування нападів, встановлення патернів безкарності, а також перевірки (належної обачності) дій командування/адміністрації таборів чи інших структур, відповідальних за захист затриманих; вказує на потребу доступних механізмів скарг і захисту свідків/потерпілих ЛГБТІК+ осіб.

Міжамериканський суд з прав людини у рішенні у справі «Азул Рохас Марін та інші проти Перу» визнав затримання, сексуальне насильство та знущання поліції над гей-особою катуванням, ввівши концепцію «насильства на ґрунті упередження» та чітко визнавши дискримінацію за СОГІ як самостійну ціль катувань/нелюдського поводження, та зобов'язав державу провести ефективне розслідування, забезпечити відшкодування та системні реформи. Ключові правові позиції Рішення: сексуальне насильство державними агентами за мотивом упередження є катуванням (серйозні страждання + цілеспрямований дискримінаційний мотив); держава зобов'язана застосовувати ґендерно/СОГІ-чутливі методики розслідувань і судово-медичної експертизи; вимога

запровадження інституційних заходів щодо неповторення (навчання, протоколи, моніторинг, статистика). Це Рішення впливає на тлумачення заборони катувань і жорстокого поводження в МГП: сексуальне насильство проти затриманих ЛГБТІК+ осіб може кваліфікуватися як воєнний злочин або форма злочинів проти людяності (переслідування, тортури, інші нелюдські діяння); є орієнтиром стандартів для проведення опитування та документування (заборона примусового «аутингу», забезпечення конфіденційності, розміщення/охорона з урахуванням ґендерного самовизначення, доступ до медичної/психологічної допомоги); підтверджує необхідність фіксації дискримінаційної цілі (мова ворожнечі, попередні погрози, принизливі висловлювання, «покарання за ідентичність») як елемента суб'єктивної сторони тортур/жорстокого поводження та злочинів на ґрунті ненависті.

Таким чином, можна зробити висновок, що норма щодо заборони дискримінації в МГП має тлумачитися з урахуванням стандартів МППЛ: СОГІ є релевантною ознакою, а мотив упередження підсилює тяжкість та міжнародно-протиправний характер діянь. Сексуальне насильство та катування щодо ЛГБТІК+ осіб мають документуватися з акцентом на ціль/мотив дискримінації, що впливає на кваліфікацію (воєнні злочини; у разі наявності контекстуальних елементів широмасштабності/систематичності нападів на цивільне населення як злочини проти людяності). Військова влада, органи безпеки, адміністрація таборів/місць позбавлення волі, інтернування повинні запобігати насильству на ґрунті упередження, забезпечувати можливість подання і розгляд скарг, ефективно розслідувати і гарантувати неповторення дискримінаційних дій і насильства щодо ЛГБТІК+ осіб. Важливо інтегрувати в практичну діяльність СОГІ-чутливі протоколи (конфіденційність, добровільність розкриття, безпечні умови інтерв'ю), експертно-криміналістичні стандарти та матриці доказів мотиву (мовні індикатори, патерни атак, цільові профілювання).

3.3. МАНДАТ НЕЗАЛЕЖНОГО ЕКСПЕРТА ООН З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ВІД НАСИЛЬСТВА ТА ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ СЕКСУАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ҐЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Мандат Незалежного експерта ООН з питань захисту від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності (англ. United Nations Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, скорочено IE SOGI), створений резолюцією Ради ООН з прав людини 32/2 у червні 2016 році²⁹. Незалежний експерт уповноважений досліджувати шляхи кращого захисту осіб, які зазнають насильства та дискримінації на основі їхньої СОГІ, такими як: оцінка впровадження стандартів прав людини; виявлення найкращих практик і прогалин; підвищення обізнаності про ці питання; виявлення та усунення корінних причин насильства та дискримінації; залучення до діалогу та консультацій із державами та іншими відповідними зацікавленими сторонами для сприяння захисту ЛГБТІК+ осіб; сприяння та підтримка надання консультативних послуг, технічної допомоги, розвитку потенціалу та міжнародної співпраці для боротьби з насильством і дискримінацією³⁰. Під час виконання мандату Незалежний експерт: передає термінові звернення та листи з обвинуваченнями до держав щодо випадків насильства та дискримінації осіб на ознаці їхньої СОГІ; здійснює інформаційні візити до країн; подає

29. Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. Resolution adopted by the Human Rights Council on 30 June 2016. 15 July 2016. A/HRC/RES/32/2. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/32/2>.

30. Independent Expert on sexual orientation and gender identity. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-sexual-orientation-and-gender-identity>.

тематичні звіти до Ради ООН з прав людини та Генеральній Асамблеї ООН щодо діяльності мандату, тенденцій та методів роботи³¹. Цей мандат і діяльність Незалежного експерта стали ключовим орієнтиром для інтеграції сучасних стандартів прав людини у сфері СОГІ в практику застосування МГП.

Захисту ЛГБТІК+ осіб під час збройних конфліктів в контексті застосування МГП приділяється у Доповіді Незалежного експерта з питання захисту від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності Віктора Мадриґалья-Борлоса³²; у Доповіді Незалежного експерта з питання захисту від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності Грем Ріда “Захист від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у зв’язку з вимушеним переміщенням”³³; у Позиції Незалежного експерта щодо політики Міжнародного кримінального суду щодо переслідувань, пов’язаних із гендером³⁴.

31. Annual thematic reports. Independent Expert on sexual orientation and gender identity. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-sexual-orientation-and-gender-identity/annual-thematic-reports> (дата звернення: 24.07.2025).

32. Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, Victor Madrigal-Borloz. UN Doc. A/77/235. 27 July 2022. URL: <https://docs.un.org/en/A/77/235> (дата звернення: 24.07.2025).

33. Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity in relation to forced displacement Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, Graeme Reid. UN Doc. A/HRC/59/43. 17 April 2025. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/59/43> (дата звернення: 24.11.2025).

34. Position of the UN Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, the Independent Expert on sexual orientation and gender identity, and the Working Group on discrimination against women and girls on the International Criminal Court policy on gender-related prosecutions. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-sexual-orientation-and-gender-identity/comments-legislation-and-policy> (дата звернення: 24.11.2025).

Зокрема Незалежний експерт зазначає, що «уявлення про те, що існує певна гендерна норма, від якої деякі гендерні ідентичності «відхиляються» або «відступають», ґрунтується на низці упереджень, які необхідно ставити під сумнів, якщо все людство має користуватися правами людини»³⁵.

У фокусі Незалежного експерта перебуває насильство на ґрунті упередження щодо ЛГБТІК+ осіб. Насильство щодо ЛГБТІК+ осіб розглядається не як випадкове чи «приватне», а як цілеспрямоване за мотивом стигми й нерівності, яке має індивідуальну і колективну «інформаційну» функцію (залякати, «покарати», витіснити з публічного простору). У цьому контексті Незалежний експерт зазначив, що ґендер «використовується в міжнародному праві прав людини у значенні, що стосується людських осіб, які живуть у гендерованих суспільствах, серед упереджень і владних ієрархій, що створюють контекст для формування їхніх особистих ідентичностей та соціальних взаємодій. Таким чином, ґендерна теорія також є важливим інструментом для вирішення, аналізу та трансформації систем насильницької маскулінності»³⁶.

Це розуміння безпосередньо коригує з тлумаченням заборон МГП: заборона катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження (у спільній статті 3 до ЖК, ст. 27 ЖК IV та фундаментальних гарантіях Додаткових протоколів 1977 років), та має враховуватися при кваліфікації порушень МГП дискримінаційну ціль, коли насильство вчинене через реальну або приписувану СОГІ.

35. Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, Victor Madrigal-Borloz, para. 6, UN Doc. A/73/152. 12 July 2018. URL: <https://docs.un.org/en/A/73/152> (дата звернення: 24.11.2025).

36. Report of the Independent Expert protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, Victor Madrigal-Borloz, para. 3, UN Doc. A/HRC/47/27.3 June 2021. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/47/27> (дата звернення: 24.11.2025).

Незалежний експерт послідовно наголошує на правосуб'єктності та ґендерному самовизначенні як складниках людської гідності. Для умов збройного конфлікту це має практичні імплікації: реєстрація, евакуація, розміщення у притулках і таборах переміщених осіб, а також утримання під вартою мають враховувати самовизначену ґендерну ідентичність, а не лише «біологічну стать за документами», якщо таке рішення зменшує ризики насильства та принижень; примус до «верифікації» ґендеру, нав'язування форми одягу чи примусове розкриття інформації про СОГІ можуть кваліфікуватися як нелюдське поводження або катування залежно від контексту, інтенсивності страждань та мети.

У місцях несвободи належними стають окремі оцінки ризиків для ЛГБТІК+ осіб, розміщення з огляду на безпеку й самовизначення, захист від насильства з боку персоналу та інших затриманих, забезпечення безперервного доступу до медичної допомоги, включно з гормональною терапією та психосоціальною підтримкою; відмова або свавільне переривання такої допомоги без медичного обґрунтування може становити жорстоке поводження. Для гуманітарної відповіді важливою є інтеграція інклюзивних процедур у логістику: конфіденційні канали реєстрації, безпечні санітарні простори, недискримінаційний доступ до їжі, житла, медпослуг, чутливе до СОГІ розміщення в укриттях, протидію «аутингуванню» під час видачі допомоги, а також реагування на онлайн-загрози (розкриття особистої інформації про особу, розпалювання ворожнечі), що в умовах збройного конфлікту можуть мати вкрай негативні наслідки (напади, викрадення, вимагання).

Боротьба з безкарністю є ключовим кроком на шляху до створення більш безпечного, мирного та інклюзивного середовища для ЛГБТ та ґендерно варіативних людей, які живуть у суспільствах, охоплених конфліктом. З цієї причини держави мають гарантувати доступ до ефективних

засобів правового захисту у випадку порушень прав людини, злочинів у сфері гуманітарного права та потенційних міжнародних злочинів, яким піддаються ЛГБТ та ґендерно варіативні люди під час конфлікту³⁷.

Для практики документування та переслідування воєнних злочинів проти ЛГБТІК+ осіб напрацювання Незалежного експерта є важливими з трьох причин: по-перше, вони конкретизують зміст загальної заборони дискримінації так, щоб вона охоплювала реальні й приписувані ознаки СОГІ; по-друге, описують типові моделі насильства, які традиційно недооцінювались у ситуаціях збройних конфліктів (зокрема «виправне» насильство, примусове «аутингування», цільові приниження, практики примусової «верифікації» ґендеру, відмови у медичній допомозі, включно з гормональною терапією); по-третє, пропонують процедурні гарантії, що зменшують ризики повторної травматизації та підвищують доказову спроможність матеріалів слідства.

Також розробляються і просуваються корисні процесуальні стандарти. Опитування потерпілих і свідків має будуватися на принципах «не нашкодь», добровільного інформованого розкриття даних про СОГІ, захисту конфіденційності, чутливого добору інтерв'юєрів та перекладачів, уникнення повторної травматизації; доцільно передбачити опцію анонімізації або псевдонімізації, а також механізми безпечного направлення до медичних і правових послуг. У доказовій стратегії слідчі мають фіксувати й аналітично поєднувати індикатори упередженого мотиву: мову ворожнечі і стереотипізуючі висловлювання під час вчинення діяння, попередні погрози, патерни переслідування ЛГБТІК+ осіб, політики чи «накази» з дискримінаційним ефектом, вибір

37. Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, Victor Madrigal-Borloz. UN Doc. A/77/235. 27 July 2022. Par. 76. URL: <https://docs.un.org/en/A/77/235> (дата звернення: 24.07.2025).

цілей і методів (публічне приниження, примусове роздягання, покарання за СОГІ), відмови у допомозі за СОГІ, а також цифрові сліди (пости, списки, «зливи» персональних даних у зв'язку із СОГІ). Для підвищення доказової надійності необхідні протоколи мінімізації даних (збір лише того, що потрібно для кваліфікації), контроль доступу до матеріалів, шифрування чутливої інформації, чіткий ланцюг збереження доказів, окрема оцінка ризиків перед кожною процесуальною дією з особами з підвищеною вразливістю. Судово-медична документація має враховувати можливість подвійної природи злочину (гендерно зумовлений злочин та водночас злочин на ґрунті ненависті), коректно фіксувати фізичні й психологічні наслідки, пропонуючи постконтактну профілактику та психосоціальний супровід.

У правовій кваліфікації напрацювання Незалежного експерта важливі для застосування норм МГП і міжнародного кримінального права щодо захисту ЛГБТІК+ осіб і кваліфікації воєнних злочинів проти них. В контексті збройного конфлікту діяння проти ЛГБТІК+ осіб оцінюються через призму загальних заборон МГП (заборона дискримінації, заборона катувань, нелюдського і принизливого поведіння, заборона сексуального насильства), а також через зв'язок із конфліктом: політика, патерни, статус жертв як цивільних або осіб «*hors de combat*», роль державних/недержавних акторів. Дискримінаційний мотив за ознаками СОГІ допомагає артикулювати умисел, поглиблює оцінку тяжкості, а в широкомасштабних або систематичних сценаріях підсилює висновок про наявність елементів злочинів проти людяності, зокрема переслідування за «іншими загально-визнаними підставами».

У стратегії обвинувачення доцільно поєднувати кваліфікації: сексуальне насильство як воєнний злочин, тортури або нелюдське поведіння, наруга над гідністю, переслідування; використовувати доказову матрицю мотиву; перевіряти на-

явність командної відповідальності командирів та інших начальників; враховувати участь недержавних акторів і можливі форми співучасті.

Насамкінець, мандат і діяльність Незалежного експерта забезпечують зв'язок між класичними нормами МГП і сучасними стандартами прав людини, опосередковуючи інструменти для виявлення, кваліфікації та доказування насильства під час збройних конфліктів, мотивованого упередженням за ознакою СОГІ. Для слідчих і прокурорів це означає необхідність вбудовувати в методики розслідування: оцінку вразливості ЛГБТІК+ осіб у збройному конфлікті; належну обачність і превенцію у місцях несвободи; чутливі до СОГІ процедури опитування, безпечного зберігання даних і захисту свідків; доказову увагу до мотиву упередження та патернів переслідування; узгодження правової кваліфікації з подвійною природою діянь (ґендерно зумовлених і злочинів на ґрунті ненависті). Усе це підвищує якість розслідувань і шанси на ефективне притягнення винних до відповідальності, водночас мінімізуючи ризики для потерпілих і свідків та забезпечуючи відповідність сучасним міжнародним стандартам.

Викладене дозволяє зробити такі висновки і запропонувати рекомендації:

- Під час збройних конфліктів застосовними залишаються норми МППЛ та МГП, у тому числі щодо захисту ЛГБТІК+ осіб.
- СОГІ не можуть бути підставою для виключення ЛГБТІК+ осіб із передбаченого МГП категорійного захисту.
- Через об'єктивні особливості розвитку та інституційної інерції МГП прямо не виокремлює ЛГБТІК+ осіб як групу, що перебуває під спеціальним захистом, і не містить спеціальних тлумачень, пов'язаних із СОГІ.

- Бінарна конструкція, закладена в багатьох нормах МГП, сприяла формуванню та поглибленню прогалин у регулюванні захисту ЛГБТІК+ осіб під час збройних конфліктів.
- У МГП відсутня пряма вказівка на СОГІ як на критерій, що охоплюється заборонаю дискримінації, проте цей захист можна вивести з положень спільної ст. 3 ЖК як загальний принцип.
- Розвиток МППЛ, зокрема сучасні тлумачення та прогресивні концепції, забезпечує підвищений рівень захисту ЛГБТІК+ осіб у збройних конфліктах і впливає на застосування та тлумачення МГП.
- Підходи МППЛ до захисту ЛГБТІК+ осіб прямо впливають на інтерпретацію елементів воєнних злочинів і злочинів проти людяності, особливо у контексті мотивованих упередженням переслідувань.
- Існуючий міжнародно-правовий режим захисту жертв війни залишається недостатньо ефективним у контексті триваючої неспроможності держав та недержавних суб'єктів повною мірою забезпечити безпеку ЛГБТІК+ осіб під час збройних конфліктів.
- Переслідування ЛГБТІК+ осіб за ознакою сексуальної орієнтації чи ґендерної ідентичності може містити склад злочину проти людяності «переслідування» за міжнародним кримінальним правом.

3.4. ЗДОБУТОК РАДИ ЄВРОПИ У ФОРМУВАННІ СТАНДАРТІВ СОГІ-ПРАВ

Універсальні та регіональні міжнародні конвенції з прав людини захищають права усіх осіб незалежно від їхньої сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності. Наразі жоден міжнародний договір з прав людини не захищає безпосередньо СОГІ-права. Однак, відсутність спеціалізованої конвенції не означає, що СОГІ права не захищені міжнародним правом прав людини.

Міжнародне право прав людини розвивається, в тому числі, завдяки діяльності регіональних систем захисту прав людини. Наразі існують три регіональні системи захисту прав людини з консолідованими інституційними механізмами — європейська, американська та африканська. Загальною тенденцією для регіональних систем захисту прав людини є збільшення кількості справ, пов'язаних з порушенням СОГІ-прав. Рішення у цих справах сприяють не тільки формуванню відповідних регіональних стандартів СОГІ-прав, але й мають значний вплив на тлумачення, реалізацію та застосування міжнародного права прав людини в цілому.

На рівні Європи найбільш послідовні та відчутні зусилля щодо формування стандартів СОГІ-прав демонструє Рада Європи. Більшість статутних органів цієї організації беруть участь у їх формуванні шляхом ухвалення відповідних рекомендацій та резолюцій.

Рекомендації та резолюції статутних органів Ради Європи за юридичною природою належать до категорії «м'якого права» (soft law). На відміну від конвенцій, прийнятих під егідою Ради Європи, більшість рекомендацій та резолюцій не є юридично обов'язковими.

Проте належність України до правового простору Ради Європи є підставою для використання у правозастосов-

ній практиці не тільки Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, також відома як Європейська конвенція з прав людини (далі — КЗПЛ), а й відповідного «м'якого права» щодо СОГІ-прав.

Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 924 (1981) «Дискримінація гомосексуалів» — перший міжнародний документ, який закликав до захисту прав ЛГБТ осіб. Рекомендація започаткувала низку політичних та юридичних заходів Ради Європи щодо боротьби з дискримінацією ЛГБТ осіб та забезпечення СОГІ-прав³⁸.

Рекомендація 211 (2007) Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи «Свобода зібрань та вираження поглядів для лесбіянок, геїв, бісексуалів та трансґендерних осіб» закликає впроваджувати рішучі заходи проти мови ворожнечі, розслідувати та кримінально переслідувати насильство, спрямоване проти ЛГБТ осіб тощо³⁹.

Рекомендація CM/Rec(2010)5 Комітету міністрів державам-членам про заходи щодо боротьби з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації або ґендерної ідентичності стала першим міжнародним комплексним інструментом, щодо боротьби проти дискримінації на основі сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності⁴⁰.

38. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Recommendation 924 (1981). Discrimination against homosexuals. Text adopted by the Assembly on 1 October 1981 (10th Sitting). URL: <https://pace.coe.int/en/files/14958>

39. The Congress of Local and Regional Authorities. Recommendation 211 (2007) Freedom of assembly and expression for lesbians, gays, bisexuals and transgendered persons. Debated and approved by the Chamber of Local Authorities on 27/03/2007 and adopted by the Standing Committee of the Congress on 28 March 2007. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/freedom-of-assembly-and-expression-for-lesbians-gays-bisexuals-and-tra/168071908c](https://rm.coe.int/freedom-of-assembly-and-expression-for-lesbians-gays-bisexuals-and-tra/168071908c)

40. Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (adopted by the Committee of Ministers on 31 March

Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 2048 (2015) «Дискримінація щодо трансгендерних людей у Європі» визнає, що трансгендерні особи стикаються з поширеною дискримінацією в багатьох сферах життя. У ній також вказується на високу поширеність мови ненависті, злочинів на ґрунті ненависті, фізичного та психологічного насильства щодо трансгендерних людей, а також численних форм дискримінації. У Резолюції Парламентська Асамблея закликає держави — члени Ради Європи вжити низку правових заходів, зокрема: «збирати та аналізувати дані про дискримінацію та злочини ненависті на ґрунті трансфобії; прийняти закони про злочини на ґрунті ненависті, які спеціально захищають трансгендерних осіб, та провести навчання поліції та судової влади; забезпечити ефективний захист від дискримінації за ознакою гендерної ідентичності у доступі до... правосуддя...»⁴¹

Рекомендація CM/Rec(2025)7 Комітету міністрів державам-членам щодо рівних прав інтерсексуальних персон містить комплексні рекомендації щодо захисту та просування їхніх прав людини. Спираючись на КЗПЛ та попередні акти «м'якого права» Ради Європи, документ пропонує цілісний підхід, що охоплює всі сфери життя та сприяє змістовній участі інтерсексуальних осіб у суспільному житті. Серед правових інструментів, які пропонує запровадити Рекомендація: чітке закріплення на законодавчому рівні статевих та гендерних ознак як підстав для злочинів на ґрунті ненависті; забезпечення механізмів моніторингу, підзвітності та відшкодування шкоди у випадках порушення СОГІ-прав⁴².

2010 at the 1081st meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://www.coe.int/en/web/sogil/rec-2010-5>

41. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Resolution 2048 (2015). Discrimination against transgender people in Europe. Adopted on 22 April 2015. URL: <https://pace.coe.int/en/files/21736/html>

42. CM/Rec(2025)7 — Recommendation of the Committee of Ministers to member States on equal rights for intersex persons (Adopted by the Committee of Ministers on 7 October 2025 at the 1539th meeting of the Ministers' Deputies).

У формуванні стандартів СОГІ-прав Ради Європи ключову роль відіграє практика Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ).

У своїй практиці ЄСПЛ послідовно роз'яснює положення КЗПЛОС як «живий інструмент», що підлягає еволюційному тлумаченню відповідно до сучасних соціальних реалій, забезпечуючи ефективний захист осіб від дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності.

ЄСПЛ розглядає звернення щодо порушення СОГІ-прав в загальному контексті порушення прав людини, які передбачені КЗПЛ та додатковими Протоколами до неї. Проте у своїй практиці ЄСПЛ розвинув підхід, за яким заяви про порушення СОГІ-прав підлягають особливо ретельній перевірі (англ. — *heightened scrutiny*), а держава зобов'язана надавати переконливі й достатні пояснення для виправдання їх порушення.

У 2024 році Секретаріат ЄСПЛ узагальнив судову практику щодо захисту СОГІ-прав у «Посібнику щодо прав ЛГБТІ спільнот» (*Guide on the Rights of LGBTI persons*)⁴³.

За останні роки ЄСПЛ ухвалив низку рішень, в яких було визнано, що Україна не забезпечила дотримання СОГІ-прав окремих осіб, а також було вказано на відповідні системні недоліки:

- у Рішенні у справі «Маймулахін і Марків проти України» (2023 рік) визнано, що «держава має забезпечити одностатевим парам можливість отримати будь-яку форму юридичного визнання»⁴⁴;

URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2025-7-and-explanatory-memorandum-equal-rights-f/48802904ad>

43. Посібник щодо прав ЛГБТІ спільнот. Секретаріат Європейського суду з прав людини. 31.08.2024. URL: <https://ks.echr.coe.int/uk/web/echr-ks/rights-of-lgbti-persons>

44. Рішення у справі «Маймулахін і Марків проти України», заява № 75135/14 від 01.09.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i96

- у Рішенні у справі «Картер проти України» (2024 рік) визначено що «належне розслідування і кваліфікація злочинів нетерпимості — обов’язок держави»⁴⁵;
- у Рішенні у справі «Свердлова та Шевченко проти України» (2025 рік) визначено що «держава має забезпечити реалізацію права на свободу мирних зібрань, незалежно від того, чи це ЛГБТІК-мітинг, чи ні».⁴⁶

Виконання рішення ЄСПЛ, в якому визнано порушення прав з боку держави, може бути пов’язано з:

- відшкодуванням заподіяної шкоди (справедлива сатисфакція);
- відновленням провадження та повторним розглядом справи в національній судовій інстанції чи адміністративним органом;
- трансформацією законодавства держави або іншими заходами загального характеру.

Рішення ЄСПЛ формують як негативні, так і позитивні зобов’язання держав, що зобов’язують їх не лише утримуватися від дискримінаційного втручання, але й забезпечувати ефективні механізми правового визнання, захисту від насильства та доступу до правосуддя. Практика ЄСПЛ виконує нормативно-орієнтуючу функцію для національних правопорядків, сприяючи гармонізації стандартів захисту СОГІ-прав у межах правового простору Ради Європи.

Важливе значення для формування стандартів СОГІ-прав Ради Європи грає моніторинг стану цієї проблеми в державах-членах, який здійснюють Комісар Ради Європи з прав людини та Європейська комісія проти расизму та нетерпимості.

45. Рішення у справі «Картер проти України», заява № 18179/17 від 11.07.2024. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01926>

46. Рішення у справі «Свердлова та Шевченко проти України», заява № 73596/13 від 23.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/974_117#Text

Комісар Ради Європи з прав людини є несудовим інститутом і не може вживати заходів у зв'язку з індивідуальними зверненнями, проте він може робити висновки та вживати ширші ініціативи на основі достовірної інформації про порушення прав людини, допущені стосовно конкретних осіб.

До його повноважень, належить підготовка тематичних доповідей і консультування з питань реалізації прав людини. Офіс Комісара Ради Європи з прав людини опублікував дві тематичні доповіді щодо стану дотримання СОГІ-прав в державах — членах Ради Європи: 2015 рік — «Права людини та інтерсексуали» (Human rights and intersex people), 2024 рік — «Права людини та ґендерна ідентичність і самовираження» (Human rights and gender identity and expression)⁴⁷. Ці доповіді суттєво впливають на тлумачення КЗПЛ, грають важливу доктринальну роль у консолідації підходів до дотримання СОГІ-прав.

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості відстежує дотримання СОГІ-прав у контексті КЗПЛ, практики ЄСПЛ, Рекомендації CM/Rec (2010)5 Комітету міністрів, тематичних доповідей Комісара Ради Європи з прав людини.

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості почала вивчати дискримінацію та нетерпимість до ЛГБТ осіб у своєму п'ятому циклі моніторингу держав — членів Ради Європи (2014–2018 роках). Починаючи з шостого циклу, який розпочався у 2019 році, моніторинг також охоплює інтерсексуальних людей. В результаті моніторингу були розроблені рекомендації державам — членам Ради Європи щодо законодавчого впровадження засобів боротьби з дискримінацією, мовою ненависті та насильством щодо осіб через їх сексуальну орієнтацію або ґендерну ідентичність⁴⁸.

47. Див. на офіційній вебсторінці Комісара Ради Європи з прав людини. URL: <https://www.coe.int/ru/web/commissioner/thematic-work/lgbti-persons>

48. Див. на офіційній вебсторінці Європейської комісії проти расизму та не-

Стандарти СОГІ-прав, сформовані Радою Європи, стосуються не тільки забезпечення їх реалізації окремими ЛГБТІК+ особами, а й належного та ефективного розслідування правоохоронними органами фактів їх недотримання.

Визнання та забезпечення дотримання СОГІ-прав і в цілому стандартів прав людини, сформованих Радою Європи, є фундаментальною основою політичних критеріїв вступу держав до Європейського Союзу.

Викладене дозволяє зробити такі висновки і надати рекомендації:

- Під час збройних конфліктів застосовними залишаються норми міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, у тому числі щодо захисту ЛГБТІК+ осіб.
- Сексуальна орієнтація та ґендерна ідентичність не можуть бути підставою для виключення ЛГБТІК+ осіб із передбаченого міжнародним гуманітарним правом категорійного захисту.
- Через особливості розвитку та інституційної інерції міжнародне гуманітарне право прямо не виокремлює ЛГБТІК+ осіб як групу, що перебуває під спеціальним захистом, і не містить спеціальних тлумачень, пов'язаних із СОГІ.
- Бінарна конструкція, закладена в багатьох нормах МГП, сприяла формуванню та поглибленню прогалів у регулюванні захисту ЛГБТІК+ осіб під час збройних конфліктів.
- У міжнародному гуманітарному праві відсутня пряма вказівка на сексуальну орієнтацію та ґендерну ідентичність як на критерій, що охоплюється заборонаю

терпимості. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/sexual-orientation-and-gender-identity>

дискримінації, проте цей захист можна вивести з положень ст. 3 ЖК.

- Розвиток міжнародного права прав людини, зокрема сучасні тлумачення та прогресивні концепції, забезпечує підвищений рівень захисту ЛГБТІК+ осіб у збройних конфліктах і впливає на застосування міжнародного гуманітарного права.
- Підходи міжнародного права прав людини до захисту ЛГБТІК+ осіб прямо впливають на інтерпретацію елементів воєнних злочинів і злочинів проти людяності, особливо у контексті мотивованих упередженням переслідувань.
- Існуючий міжнародно-правовий режим захисту жертв війни залишається недостатньо ефективним у контексті триваючої неспроможності держав та недержавних суб'єктів повною мірою забезпечити безпеку ЛГБТІК+ осіб під час збройних конфліктів.
- Переслідування ЛГБТІК+ осіб за ознакою сексуальної орієнтації чи ґендерної ідентичності може містити склад злочину проти людяності «переслідування» за міжнародним кримінальним правом.

4.

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО ЛГБТІК+ ОСІБ

4.1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Міжнародне кримінальне право передбачає 4 види основних міжнародних злочинів: злочин агресії, геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини. Ці злочини характеризуються міжнародною протиправністю — вони заборонені договірними та/або звичаєвими нормами міжнародного права, щодо них встановлена юрисдикція міжнародних кримінальних судів та трибуналів. Зокрема ці злочини входять до предметної юрисдикції Міжнародного кримінального суду (далі — МКС)⁴⁹.

Кримінальна відповідальність за воєнні злочини (порушення законів і звичаїв війни) передбачена ст. 438 КК України.

Ця стаття не містить спеціальних положень про злочини щодо ЛГБТІК+ осіб.

Однак воєнні злочини проти особи можуть вчинятися з дискримінаційною метою / мотивом, наприклад, у разі катування як покарання чи залякування особи через її СОГІ.

СОГІ-мотивоване насильство набуває колективного виміру, оскільки не лише порушує права окремої особи, але й стає «сигналом для всієї ЛГБТІ-спільноти, загрозою свободі та гідності всієї цієї соціальної групи»⁵⁰.

49. Україна визнала юрисдикцію МКС щодо подій з 21 листопада 2013 року, а з 1 січня 2025 року — Україна є державою-учасницею Римського статуту МКС (далі — РС МКС).

50. Див.: рішення Міжамериканського суду з прав людини у справі «Азул

Пропозиція вчинення діяння щодо особи через її сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентифікацію враховувати як обставину, що обтяжує покарання: вчинення кримінального правопорушення на ґрунті статевої приналежності (п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України), — є дискусійною та потребує належної аргументації у процесуальних документах (див. Додаток 8).

При кваліфікації та доказуванні слід враховувати як акти тлумачення низку джерел, як для з'ясування елементів кожного з воєнних злочинів, так і для з'ясування особливостей злочинів за ознакою СОГІ:

- Елементи злочинів МКС (Elements of Crimes, 2000/2010)⁵¹;
- «Політика МКС щодо злочинів переслідування за ознакою статі» (ICC Policy on the Crime of Gender Persecution, грудень 2022 року)⁵²;
- «Політика Офісу Прокурора МКС щодо ґендерно зумовлених злочинів» (ICC Office of the Prosecutor Policy on Gender-based Crimes, грудень 2023 року)⁵³ — визнає СОГІ як вимір ґендеру; прямо охоплює ЛГБТІК+ як жертв ґендерно зумовлених злочинів; вимагає інтерсекційного аналізу при кваліфікації злочинів;

Рохас Марін та інші проти Перу» (Azul Rojas Marín et al. v. Peru, Judgment of 12 March 2020, Inter-American Court of Human Rights, Series C No. 402, § 165. URL: https://corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_402_ing.pdf

51. Елементи злочинів (складова частина статті 9 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду). Прийняті Асамблеєю держав-учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Перша сесія Нью-Йорк, 3–10 вересня 2002 року. Переклад з англійської мови. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/9a7_001-02

52. Policy on the Crime of Gender Persecution. ICC OTP. 2022. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-Policy-on-the-Crime-of-Gender-Persecution.pdf>

53. Policy on Gender-based Crimes. Crimes involving sexual, reproductive and other gender-based violence. ICC OTP. 2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-12/2023-policy-gender-en-web.pdf>

- Серія досліджень експертів МКЧХ з ґендерного аспекту застосування МГП (ICRC, 2005-2025 роки)⁵⁴;
- Стамбульський протокол ООН. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (версія 2022 року, HR/P/PT/8/Rev.2), який зокрема в § 281-283 визначає ключові поняття СОГІ, у т. ч. як чинник підвищеної вразливості та самостійний дискримінаційний мотив катування⁵⁵;
- Міннесотський протокол потенційно незаконного позбавлення життя (2016) щодо розслідування випадків. Нова редакція Посібника ООН з питань ефективного запобігання та розслідування позазаконних, свавільних і сумарних страт — як стандарт розслідування потенційно незаконних смертей у тому числі ЛГБТІК+ осіб⁵⁶ (про застосування міжнародно-правових актів див. Додаток 9).

54. International Humanitarian Law and Gender. Report Summary International Expert Meeting: «Gender Perspectives on International Humanitarian Law» 4-5 October 2007 Stockholm, Sweden. 2007. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/ihl_and_gender.pdf; Gendered impacts of armed conflicts and implications for the application of IHL. ICRC. 2022. URL: <https://www.icrc.org/en/publication/4634-gendered-impact-armed-conflict-and-ihl> (дата звернення: 23.02.2026).

55. Istanbul protocol: manual on the effective investigation and documentation of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. HR/P/PT/8/Rev. 2. New York, N.Y. ; Geneva : United Nations, 2022. 212 с. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/2022-06-29/Istanbul-Protocol_Rev2_EN.pdf

56. Міннесотський протокол щодо розслідування випадків потенційно незаконного позбавлення життя (2016). Нова редакція Посібника Організації Об'єднаних Націй з питань ефективного запобігання та розслідування позазаконних, свавільних і сумарних страт. Нью-Йорк ; Женева : Упр. Верх. комісара ООН з прав людини, 2017. 109 с. URL: https://icmp.int/wp-content/uploads/2025/05/250313_ICMP_MINNESOTA-PROTOCOL_UKR_DEF.pdf

4.2. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЩОДО ЛГБТІК+ ОСІБ

Щодо ЛГБТІК+ осіб можуть вчинятися воєнні злочини, коли ці особи перебувають під владою сторони збройного конфлікту. Усі вони стосуються порушення спільної ст. 3 ЖК — через порушення заборони дискримінації.

Жорстоке поводження з цивільним населенням (ч. 1 ст. 438 КК України).

Катування, нелюдське поводження, посягання на людську гідність (щодо співвідношення цих понять див. Додаток 10).

Норми МГП, положення яких порушуються: ст. ст. 3, 27, 31–32 ЖК IV — щодо цивільного населення; ст. ст. 3, 13, 14 ЖК III — щодо військовополонених.

Встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародним правом: ст. 147 ЖК IV, ст. 8(2)(a)(ii), ст. 8(2)(b)(xxi) РС.

Злочини вчиняються з умисною формою вини.

Ознаки складу воєнного злочину у формі катування⁵⁷:

1. Суб'єкт злочину завдав сильного фізичного або психологічного болю чи страждань одній або кільком особам.
2. Суб'єкт злочину завдав болю або страждань з такою метою як отримання інформації або зізнання, покарання, залякування чи приниження, або з будь-якої причини, заснованої на дискримінації будь-якого роду.
3. Така особа чи особи були під захистом однієї або кількох Женевських конвенцій 1949 року.
4. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про цей захищений статус.

57. Згідно зі ст. 8(2)(a)(ii)-1 Елементів злочинів МКС. Положення Елементів злочинів МКС (далі — ЕЗ МКС) застосовуються не як правова підстава кваліфікації, а як джерело тлумачення складу відповідного воєнного злочину, враховуючи їх переважну природу як узагальнення міжнародної юриспруденції з цих питань.

5. Діяння відбувалися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов'язані з ним.

6. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту.

Ознаки складу воєнного злочину у формі нелюдського поводження⁵⁸:

1. Суб'єкт злочину завдав сильного фізичного або психологічного болю чи страждань одній або кільком особам.

2. Така особа чи особи були під захистом однієї або кількох Женевських конвенцій 1949 року.

3. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про цей захищений статус.

4. Діяння відбувалися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов'язані з ним.

5. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту.

Ознаки воєнного злочину у формі посягання на людську гідність⁵⁹:

1. Суб'єкт злочину принизив, образив або іншим чином порушив гідність однієї чи кількох осіб (ЕЗ МКС зазначають, що для цього злочину поняття «особи» може включати померлих. Мається на увазі, що потерпілий не обов'язково повинен сам усвідомлювати, що був підданий приниженню, образі або іншому порушенню. Цей елемент враховує відповідні аспекти культурного походження потерпілого).

2. Приниження, образа або інше порушення мали такий ступінь тяжкості, який загальним визнанням заведено вважати посяганням на людську гідність.

3. Діяння відбувалися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов'язані з ним.

58. Згідно зі ст. 8(2)(a)(ii)-2 ЕЗ МКС.

59. Згідно зі ст. 8(2)(b)(xxi) ЕЗ МКС.

4. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту.

СОГІ-сценарії посягання на людську гідність: примусові «огляди статі», публічне роздягання, застосування принизливих ярликів, публікація компрометуючого контенту, відмова у визнанні ґендерної ідентичності в місцях несвободи.

Порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 438 КК України).

Незаконне позбавлення волі (щодо цивільного населення)

Норми МГП, положення яких порушуються: ст. ст. 3, 27, 31, 41–43, 78, 79 ЖК IV, ст. 75(3, 5-6) ДП I.

Встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародним правом: ст. 147 ЖК IV, ст. 8(2)(a)(vii) РС.

Злочини вчиняються з умисною формою вини.

СОГІ-специфіка воєнного злочину у формі незаконного позбавлення волі: затримання на підставі реальної або приписуваної СОГІ, фільтраційні процедури з ідентифікацією за дискримінаційною ознакою осіб, вилучення документів та медикаментів (гормональна терапія).

Ознаки складу воєнного злочину у формі незаконного позбавлення волі⁶⁰:

1. Суб'єкт злочину позбавив волі або продовжив позбавляти волі одну чи кілька осіб шляхом утримання їх у певному місці.
2. Така особа чи особи були під захистом однієї або кількох Женевських конвенцій 1949 року.

60. Згідно зі ст. 8(2)(a)(vii)-2 ЕЗ МКС.

3. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про цей захищений статус.
4. Діяння відбувалися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов'язані з ним.
5. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту.

Воєнні злочини у формі сексуального насильства

Норми МГП, положення яких порушуються: ст. ст. 3, 27, 31–32 ЖК IV, щодо жінок — ст. 76 ДП I.

Встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародним правом: ст. 8(2)(b)(xxii) РС.

Злочини вчиняються з умисною формою вини.

РС МКС криміналізовано шість самостійних злочинів:

- зґвалтування;
- сексуальне рабство;
- примушення до проституції;
- примусова вагітність;
- примусова стерилізація;
- інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення Женевських конвенцій.

Ознаки складу воєнного злочину у формі зґвалтування⁶¹:

1. Суб'єкт злочину посягнув на тіло особи, вчинивши дію, у результаті якої відбулося проникнення, навіть незначне, у будь-яку частину тіла потерпілого або суб'єкта злочину статевим органом чи будь-яким предметом або будь-якою частиною тіла в анальний чи генітальний отвір потерпілого. Поняття «посягання» покликане бути достатньо широким, щоб зберігалася ґендерна нейтральність.
2. Посягання було вчинене із застосуванням фізичної сили, погрози фізичною силою чи примусу, викликаного зокрема

61. Згідно зі ст. 8(2)(b)(xxii)-1 ЕЗ МКС.

страхом перед насильством, грубим примусом, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою стосовно такої особи чи іншої особи, або шляхом використання обстановки, яка характеризується примусом, або було вчинене стосовно особи, яка не могла дати згоду, яка виражає її істинну волю. Мається на увазі, що особа може бути нездатною дати згоду, яка виражає її істинну волю, у результаті природної, штучно викликаної або пов'язаної з віком недієздатності.

3. Діяння відбувалися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов'язані з ним.

4. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту.

Ознаки складу воєнного злочину у формі сексуального рабства⁶²:

1. Суб'єкт злочину здійснював будь-які повноваження, пов'язані з реалізацією права власності, стосовно однієї або кількох осіб, зокрема шляхом придбання, продажу, надання в користування, обміну такої особи чи осіб або шляхом подібного способу позбавлення волі. Мається на увазі, що таке позбавлення волі може за певних обставин включати залучення до примусової праці або інший спосіб приведення особи в підневільний стан згідно з визначенням у Додатковій конвенції 1956 року про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства. Також мається на увазі, що визначені в цьому елементі дії включають торгівлю людьми, зокрема жінками й дітьми.

2. Суб'єкт злочину залучив таку особу чи осіб до участі в одному або кількох актах сексуального характеру.

3. Діяння відбувалися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов'язані з ним.

4. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту.

62. Згідно зі ст. 8(2)(b)(xxii)-2 ЕЗ МКС.

Ознаки складу воєнного злочину у формі примушування до проституції⁶³:

1. Суб'єкт злочину залучив одну чи кілька осіб до участі в одному або кількох актах сексуального характеру шляхом застосування фізичної сили, погрози фізичною силою чи примусу, викликаного зокрема страхом перед насильством, грубим примусом, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою стосовно такої особи чи осіб або іншої особи, або шляхом використання обстановки, яка характеризується примусом, або неспроможності такої особи чи осіб дати згоду, яка виражає їхню істинну волю.
2. Суб'єкт злочину або інша особа отримали або очікували отримувати матеріальну або іншу вигоду в обмін на здійснення актів сексуального характеру або у зв'язку з ними.
3. Діяння відбувалися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов'язані з ним.
4. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту.

Ознаки складу воєнного злочину у формі примусової вагітності⁶⁴:

1. Суб'єкт злочину утримував одну чи більше жінок, яких примусово зробили вагітними, з метою вплинути на етнічний склад будь-якого населення або вчинити інші серйозні порушення міжнародного права.
2. Діяння відбувалися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов'язані з ним.
3. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту.

63. Згідно зі ст. 8(2)(b)(xxii)-3 ЕЗ МКС.

64. Згідно зі ст. 8(2)(b)(xxii)-4 ЕЗ МКС.

Ознаки складу воєнного злочину у формі примусової стерилізації⁶⁵:

1. Суб'єкт злочину позбавив одну чи кілька осіб природної репродуктивної здатності. Позбавлення не покликане охоплювати засоби контролю народжуваності, які на практиці не мають постійної дії.
2. Діяння не були виправдані необхідністю медичного або лікарняного лікування такої особи чи осіб і не були вчинені з їхньої згоди, яка виражає їхню істинну волю. Мається на увазі, що «згода, яка виражає істинну волю» не включає згоду, отриману шляхом обману.
3. Діяння відбувалися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов'язані з ним.
4. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту.

Ознаки складу воєнного злочину у формі сексуального насильства⁶⁶:

1. Суб'єкт злочину вчинив стосовно однієї чи кількох осіб акт сексуального характеру або залучив таку особу чи осіб до участі в акті сексуального характеру шляхом застосування фізичної сили, погрози фізичною силою чи примусу, викликаного зокрема страхом перед насильством, грубим примусом, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою стосовно такої особи чи осіб або іншої особи, або шляхом використання обстановки, яка характеризується примусом, або неспроможності такої особи чи осіб дати згоду, яка виражає їхню істинну волю.
2. За тяжкістю ці діяння можна порівняти із грубими порушенням Женевських конвенцій.

65. Згідно зі ст. 8(2)(b)(xxii)-5 ЕЗ МКС.

66. Згідно зі ст. 8(2)(b)(xxii)-6 ЕЗ МКС.

3. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про тяжкість таких діянь.

4. Діяння відбувалися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов'язані з ним.

5. Суб'єкт злочину усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту.

СОГІ-специфічні сценарії вчинення цих злочинів:

- «виправне зґвалтування» (англ. — corrective rape): сексуальний напад на лесбійок, гей-чоловіків чи трансґендерних осіб із декларованою метою «виправлення» ідентичності. Поєднує склади: зґвалтування (8(2)(b)(xxii)), катування з дискримінаційною метою (8(2)(a)(ii)).
- сексуальний напад під час затримання: сексуальне насильство в місцях несвободи проти осіб, ідентифікованих за СОГІ. Може кваліфікуватися одночасно як катування (СОГІ через дискримінаційну мету) і сексуальне насильство (8(2)(b)(xxii)).
- примусові «огляди/верифікація статі»: інвазивні примусові огляди геніталій або тіла з метою встановлення «реальної статі» трансґендерних осіб. Залежно від методів та інтенсивності — від «інших форм сексуального насильства» до зґвалтування.
- сексуальне рабство в полоні: утримання ЛГБТІК+ осіб із метою сексуальної експлуатації, пов'язаної з СОГІ, у тому числі використання сексуального насильства як форми «покарання» або «розваги».

Спектр воєнних злочинів СОГІ-обумовлених може бути широким і охоплювати не лише СНПК, але й інші злочини проти особи.

У разі встановлення обставин, що вказують на вчинення воєнного злочину з дискримінаційного мотиву, а саме —

СОГІ, її слід зафіксувати та відобразити в процесуальних рішеннях (це може бути важливим для виявлення інших подібних злочинів, вчинених тією ж особою чи групою осіб, а також для побудови справ про злочини проти людяності у формі переслідування), а щодо врахування цієї обставини як такої, що обтяжує покарання — див. Додаток 8. Тому ознака СОГІ може посилювати тяжкість правопорушень та впливати на визначення покарання, а також може свідчити про системний характер переслідувань, що дозволяє кваліфікувати такі злочини як злочини проти людяності.

Вказаний дискримінаційний мотив має належно процесуально фіксуватися, зокрема через закріплення висловлювань, дій чи обставин, які прямо або опосередковано свідчать про те, що злочин було вчинено саме з огляду на сексуальну орієнтацію чи ґендерну ідентичність потерпілої особи.

Можливий алгоритм кваліфікації: від факту до норми:

1. Встановити фактичний контекст: чи існував збройний конфлікт (МЗК або НМЗК)? Хто є сторонами конфлікту? Чи усвідомлював суб'єкт злочину фактичні обставини, які свідчили про існування збройного конфлікту? Чи наявний зв'язок (nexus) між діянням і збройним конфліктом?
2. Встановити правовий режим, встановлений МГП, застосовний до ситуації, в якій було вчинено діяння (бойові дії, окупація).
3. Встановити захищений статус жертви: цивільна особа чи «hors de combat»?
4. Виявити СОГІ-вимір: чи є ознаки переслідування за СОГІ? Хто ідентифікував жертву і як? Які дії, слова, символи вказують на СОГІ-мотив?
5. Кваліфікувати за воєнними злочинами (ст. 438 КК з верифікацією існування індивідуальної кримінальної відпові-

дальності за міжнародним правом через ст. 8 РС): катування (8(2)(а)(ii)), нелюдське поводження (8(2)(а)(ii)), посягання на людську гідність (8(2)(b)(xxi)), незаконне ув'язнення (8(2)(а)(vii)), сексуальне насильство (8(2)(b)(xxii)) та з урахуванням ознак злочину (елементів), визначених в ЕЗ МКС, в частині, що не суперечить КК України та нормам міжнародних договорів України з МГП.

6. Перевірити відповідальність інших осіб, зокрема командирів та інших начальників: встановити ланцюг командування, наявність ефективного контролю, знання та нездійснення заходів.

5.

Потерпілоорієнтовані підходи та техніки допитів та опитування

5.1. ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПОВОДЖЕННЯ З ПРЕДСТАВНИКАМИ ЛГБТІК+ СПІЛЬНОТИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ АБО СТАЛИ СВІДКАМИ ВОЄННИХ ТА ІНШИХ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

Основою роботи з потерпілими та свідками в кримінальному процесі є людиноцентричний підхід. Він передбачає повагу до гідності людини, врахування її вразливостей та потреб, а також створення безпечного середовища для надання показань.

Такий підхід важливий, оскільки дозволяє мінімізувати ризик повторної травматизації, підвищує довіру до органів правосуддя та сприяє отриманню більш повної і достовірної інформації.

Основними причинами стигми та страху ЛГБТІК+ спільноти під час взаємодії з правоохоронними та судовими органами є ризик примусового розкриття сексуальної орієнтації чи ґендерної ідентичності, недовіра до правоохоронних органів через можливий попередній досвід дискримінації або байдужості, упереджене ставлення слідчих, суддів та навіть адвокатів до спільноти, страх повторної травматизації в процесі допиту або проведення інших слідчих заходів.

Для забезпечення ефективного доступу представників ЛГБТІК+ спільноти до правосуддя у справах про воєнні злочини необхідно впроваджувати **підхід, орієнтований**

на постраждалих, що передбачає готовність правоохоронних органів, судової влади та інших залучених осіб до етично чутливої й компетентної взаємодії з ними, як із потерпілими, так і свідками.

Етичні стандарти взаємодії з ЛГБТІК+ особами визначаються через такі ключові принципи:

- **Конфіденційність та безпека** — забезпечення нерозголошення сексуальної орієнтації чи ґендерної ідентичності без згоди постраждалого або свідка, використання безпечних приміщень для допитів та слухань, за необхідності забезпечення захисту даних у документах та протоколах.
- **Недискримінація** — виключення будь-яких упереджень чи стереотипів у ставленні до ЛГБТІК+ осіб з боку слідчих, суддів, адвокатів та інших учасників процесу.
- **Коректна комунікація** — передбачає використання сучасних, нейтральних та поважних термінів, уникнення жаргонних або зневажливих слів.
- **Травмо-інформований підхід** — закріплює здійснення всіх процесуальних дій та комунікації з потерпілими чи свідками з урахуванням їхнього можливого травматичного досвіду. Його метою є не лише запобігання повторній травматизації, але й створення безпечного та підтримуючого середовища, що сприяє формуванню довіри, забезпеченню відчуття контролю та ефективній співпраці.
- **Поінформованість та компетентність** — правоохоронні органи, судді та інші учасники процесу мають володіти належними знаннями й навичками для етично чутливої та професійної взаємодії з представника-

ми ЛГБТІК+ спільноти, що забезпечується шляхом системного проходження спеціалізованих тренінгів та підвищення кваліфікації.

Ці стандарти формують основу підходу, орієнтованого на постраждалих, який дозволяє не лише захистити права ЛГБТІК+ осіб, але й підвищити довіру до системи правосуддя загалом. Вони не закріплені як окремий «кодекс», але їхні принципи прямо впливають із загальних норм прав людини та недискримінації.

5.2. РОЛЬ СЛІДЧИХ, ПРОКУРОРІВ, АДВОКАТІВ, СУДДІВ ТА СУДІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПОТЕРПІЛООРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

Впровадження людиноцентричного підходу у кримінальному процесі передбачає адаптацію роботи всіх учасників правосуддя до потреб і вразливостей потерпілих та свідків, зокрема представників ЛГБТІК+ спільноти. Тобто кожна процесуальна стадія має бути організована так, щоб мінімізувати ризик повторної травматизації, забезпечити конфіденційність та сприяти формуванню довіри до системи правосуддя.

Органи досудового розслідування під час проведення допиту потерпілих або свідків мають створити безпечні умови.

Приміщення має бути ізольованим від сторонніх осіб, без ознак тиску чи небезпеки. Важливо створити атмосферу, де потерпілий відчуває контроль над ситуацією — наприклад, можливість робити паузи, мати поруч підтримуючу особу чи психолога.

Мова та стиль комунікації мають бути нейтральними, професійними і без дискримінації. Якщо особа повідомила своє

ім'я чи займенники, слід використовувати саме їх, а у випадку невизначеності — ввічливо уточнити, як правильно звертатися. Важливо не робити припущень на основі зовнішності чи документів, не ставити питань, що виходять за межі справи та стосуються особистого життя чи інтимних деталей. Тон спілкування має бути нейтральним і професійним, без осуду чи іронії, а коментарі, які підкреслюють «відмінність» чи «незвичність» особи, є неприпустимими.

Процедурна економія передбачає уникнення повторних викликів без нагальної потреби. Кожен допит та інші слідчі дії мають бути максимально ефективними, щоб зменшити психологічне навантаження на потерпілого. Якщо інформацію можна отримати іншим шляхом (наприклад, через документи чи покази інших осіб), варто скористатися цим.

У випадках підвищеної вразливості доцільно залучати психолога або консультанта, які допоможуть потерпілому почуватися захищеним і знизять рівень стресу.

Захист приватних даних полягає в тому, що у протоколах та інших процесуальних документах слід уникати надмірного розкриття інформації про сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність, якщо це не має прямого значення для справи. Дані мають бути захищені від стороннього доступу, а їх використання обмежене лише рамками кримінального провадження.

Роль органів прокуратури полягає у тому, щоб гарантувати дотримання стандартів недискримінації та конфіденційності під час усіх слідчих дій, а також забезпечити потерпілим відчуття безпеки й довіри до системи правосуддя.

Прокурори здійснюють нагляд за діями слідчих, перевіряючи дотримання основоположних принципів, а також правильність документування показань без надмірного розкриття приватних даних. Вони повинні комунікувати з по-

терпілими зрозумілою мовою, пояснювати їхні права та процесуальні можливості, забезпечуючи інформовану згоду на участь у слідчих діях.

У випадках загрози переслідування чи дискримінації органи прокуратури ініціюють заходи безпеки. Наприклад, проведення допиту у закритому режимі, забезпечення анонімності у процесуальних документах або застосування програм захисту свідків.

Суди у межах людиноцентричного підходу виконують ключову функцію гаранта справедливості та недискримінаційності процесу.

Суди зобов'язані забезпечувати рівність сторін, виключити будь-які прояви упередженості чи негативних висловлювань у ході судових слухань та створювати умови, які дозволяють потерпілим і свідкам давати показання без страху стигматизації чи осуду.

Організація судових засідань має враховувати потребу у захисті приватності потерпілих і свідків, що передбачає можливість проведення закритих судових процесів, обмеження доступу до матеріалів справи, що містять чутливу інформацію, а також належний захист персональних даних у процесуальних документах.

Судді, своєю чергою, зобов'язані підтримувати нейтральний і професійний тон комунікації, уникати висловлювань чи коментарів, які можуть підкреслювати «відмінність» особи, та забезпечувати атмосферу довіри й безпеки.

Діяльність адвокатів у межах людиноцентричного підходу полягає у виконанні комплексної функції захисту прав та інтересів потерпілих, забезпечуючи не лише процесуальне представництво, але й гарантії безпеки та підтримки.

Адвокат зобов'язаний допомагати клієнту у формулюванні показань, уникаючи надмірного розкриття приватних деталей, що не мають значення для справи, але можуть створити додаткові ризики.

Він виступає гарантом конфіденційності, контролюючи, щоб чутлива інформація про сексуальну орієнтацію чи ґендерну ідентичність не була використана проти потерпілого або розголошена поза межами процесу.

Ключовим завданням адвоката є чітке роз'яснення прав, обов'язків та можливих наслідків кожної дії клієнта зрозумілою мовою, що дозволяє потерпілому або свідку приймати усвідомлені рішення. Адвокат також має право ініціювати застосування додаткових заходів безпеки, якщо існує ризик переслідування чи дискримінації.

Окрім юридичного захисту, адвокат виконує роль психологічної підтримки, створюючи атмосферу довіри та впевненості. Його присутність під час проведення слідчих дій чи судових слухань є важливим чинником, що знижує рівень стресу потерпілих та сприяє їхній активній участі у процесі.

Викладене дозволяє зробити такі висновки і надати рекомендації щодо забезпечення потерпілоорієнтованого підходу:

1. Починати з індикаторів упередженості (англ. — bias indicators) в контексті події: при першому контакті з потерпілим зафіксувати всі висловлювання та дії особи, яка вчинила злочин, як окрему лінію доказування.
2. СОГІ-чутливий допит: дотримуватися принципів добровільності, конфіденційності, травма-інформованого підходу.
3. Системність: при ≥ 2 СОГІ-жертвах у визначеному регіоні — аналізувати патерн для прийняття рішення про кваліфікацію діянь також за ст. 442-1 КК.

Стандарт СОГІ-чутливого інтерв'ю:

1. Отримати інформовану з году перед будь-яким питанням про СОГІ.
2. Гарантувати конфіденційність: хто матиме доступ до показань і в якому обсязі.
3. Принцип «добровільного інформованого розкриття»: ніяких примусових питань про СОГІ.
4. Уникати формулювань, що підкреслюють «відмінність» або «незвичність» особи.
5. Пропонувати вибір інтерв'юера/перекладача (за можливості — СОГІ-компетентного).
6. Після допиту — пропонувати направлення до медичних і правових служб.

6.

Отримання доказів в умовах спеціального госудового розслідування

6.1. РИЗИКИ ЩОДО ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Під час розслідування воєнних, як й інших міжнародних злочинів існують такі виклики для процесу доказування:

Щодо доступу до доказів:

- відсутність доступу слідчих, прокурорів, адвокатів до тимчасово окупованої території та місць злочинів;
- виїзд свідків та потерпілих за кордон чи на окупованій території;
- динамічність ситуації через загрозу повторних атак, що складає ризик для слідчих, які працюють на місці злочину, а також для збереженості слідів злочину;
- складність ідентифікації підрозділів, осіб, причетних до вчинення злочинів, зв'язків між ними, ланцюгів командування;
- латентність злочинів (особливо у випадках СНПК та на окупованих територіях).

Розслідування злочинів проти ЛГБТІК+ осіб у контексті збройного конфлікту має системні особливості, які відрізняють ці справи від стандартних воєнних злочинів:

- небажання жертв розкривати інформацію про СОГІ через страх стигматизації, примусового «аутингу» або ревіктимізації;

- складність доведення дискримінаційного мотиву (злочинці рідко декларують мотив, він встановлюється через «індикатори упередженості»);
- особлива уразливість свідків — співпотерпілих, які можуть побоюватися наслідків розкриття інформації;
- специфіка СНПК-доказів (судово-медична документація, показання щодо сексуального насильства);
- ризик «знищення» доказів СОГІ-виміру при первинній фіксації — якщо слідчий не зафіксує їх одразу, доказова база мотиву втрачається назавжди.

Відповідно до практики ЄСПЛ (рішення у справі «*Identoba and Others v. Georgia*», 2015 рік), держава зобов'язана:

- «не просто розслідувати факт насильства, а цілеспрямовано перевіряти дискримінаційний мотив»;
- забезпечити сутнісне, а не формальне розслідування мотиву;
- ігнорування СОГІ-виміру є самостійним порушенням, незалежно від встановлення факту насильств⁶⁷.

67. *Identoba and Others v. Georgia*, Application no. 73235/12, Judgment of 12 May 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-154400>

6.2. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЩОДО ЛГБТІК+ ОСІБ ТА ІЗ СОГІ-МОТИВОМ

6.2.1. Загальні положення щодо використання інформації з відкритих джерел у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів

У сучасних умовах збройних конфліктів цифровий простір став невід’ємною частиною середовища вчинення міжнародних злочинів. Воєнні злочини, злочини проти людяності та акти переслідування дедалі частіше супроводжуються утворенням і поширенням цифрового контенту, такого як фото- та відеоматеріалів, текстових повідомлень, коментарів, символіки, онлайн-заяв. Сукупність методів збору, аналізу та обробки загальнодоступного цифрового контенту охоплюється терміном «Розвідка на основі відкритих джерел» (англ. OSINT — Open Source Intelligence), який виник у 1970-х роках у США. У контексті кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів OSINT виступає як системний метод збору, верифікації та процесуального оформлення інформації з відкритих джерел з метою її використання у кримінальному провадженні.

Методи OSINT були систематизовані та структуровані «Протоколом Берклі щодо ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних» (англ. — Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations). Документ був розроблений спільно Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини та Каліфорнійським університетом у Берклі і був вперше оприлюднений у грудні 2020 року⁶⁸.

68. OHCHR. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations (2024). URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf

Відповідно до Протоколу Берклі щодо ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних цифрова інформація з відкритих джерел може набувати доказового значення за умови дотримання принципів автентичності, надійності, відтворюваності та прозорості методології її отримання й аналізу. В документі наголошується, що OSINT не є альтернативою процесуальному розслідуванню, а інтегрується у загальну доказову систему шляхом належного документування, забезпечення ланцюга збереження (англ. — chain of custody) та перехресної перевірки джерел.

У справах щодо злочинів, скоєних проти ЛГБТІК+ осіб у контексті збройного конфлікту, цифрові джерела часто мають ключове значення для встановлення мотиву ненависті. Особливість таких злочинів полягає в тому, що дискримінаційний мотив не завжди відображається в матеріальних слідах, але може проявлятися через:

- висловлювання злочинців під час вчинення насильства (зафіксовані на відео);
- гомофобну або трансфобну лексику в коментарях чи дописах;
- символіку та написи, спрямовані на приниження ЛГБТІК+ осіб;
- демонстративне поширення матеріалів з метою публічного приниження.

Практика ОБСЄ/БДІПЛ⁶⁹ у сфері розслідування злочинів ненависті використовує концепцію індикаторів упередженості (англ. — bias indicators), які свідчать про можливу дискримінаційну мотивацію. До таких індикаторів належать образливі висловлювання, вибір жертви як представника певної групи, історія попередніх проявів упередженості, використання специфічної символіки. У цифровому середо-

69. Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини. Використання індикаторів упередженості: Практичний інструмент для поліції (28 травня 2019 року). URL: <https://www.osce.org/odihr/419897>

вищі ці індикатори можуть бути зафіксовані у вигляді текстів, аудіо — або відеозаписів, мемів, графіті, емодзі, коментарів, історії публікацій.

Приклад 1. Справа «*Identoba and Others v. Georgia*» (ЄСПЛ, 2015 рік)⁷⁰ — публічне насильство + гомофобні висловлювання як «індикатори упередженості»

Що сталося. Під час публічного заходу на підтримку прав ЛГБТ у Тбілісі (IDAHOT) групи контрдемонстрантів здійснили напад на учасників. У матеріалах справи зазначено, що нападники ідентифікували учасників як ЛГБТ та супроводжували дії гомофобними образами/погрозами, тобто наявні прямі індикатори упередженості.

Що ЄСПЛ визнав проблемою. ЄСПЛ визнав проблемою для слідства/держави. Суд підкреслив, що за наявності ознак гомофобного мотиву органи влади мають не просто розслідувати факт насильства, а цілеспрямовано перевіряти дискримінаційний мотив і намагатися встановити винних. Відсутність «сутнісного розслідування» (англ. — *meaningful investigation*) щодо гомофобного мотиву та ідентифікації нападників стала ключовою в оцінці ЄСПЛ.

Як це перекласти у стандарт?

- одразу в протоколах первинних дій зафіксувати індикатори упередженості: дослівні висловлювання, погрози, лозунги, жести, контекст (цільовий захід ЛГБТ);
- зібрати й закріпити відео/фото (мобільні, медіа, камери спостереження), а також матеріали з соцмереж/каналів, де могли поширюватися заклики чи погрози до/після події;

70. *Identoba and Others v. Georgia*, Application no. 73235/12, Judgment of 12 May 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/en-g#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-154400%22%5D%7D>

- відпрацювати ідентифікацію нападників через OSINT (акаунти, публічні фото/відео, упізнання) з обов'язковим ланцюгом збереження та верифікацією (за Протоколом Берклі);
- відобразити у процесуальних документах, що перевірка мотиву — окрема лінія доказування (а не «фоновий коментар»).

Приклад 2. Справа «Sabalic v. Croatia» (ЄСПЛ, 2021 рік)⁷¹ — фізичний напад + гомофобні образи, але мотив не розслідували і «знизили» кваліфікацію

Що сталося. Заявницю побили під час гомофобного нападу. У матеріалах справи йшлося про те, що реакція держави була недостатньою, справу фактично «приземлили» до дрібного правопорушення, а мотив ненависті належно не перевірили.

Що ЄСПЛ визнав проблемою і вказав, що така відповідь держави (формальна/неадекватна тяжкості) не демонструє реальної відданості зобов'язанню забезпечити, щоб гомофобне насильство не ігнорувалося, і що держава має забезпечити ефективне розслідування саме мотиву, якщо наявні індикатори.

Зазначений кейс демонструє типову помилку, коли є гомофобні висловлювання/контекст, але слідство:

- 1) не фіксує їх у первинних документах;
- 2) не вилучає цифрові сліди (пости/коментарі/переписки);
- 3) не формує доказовий масив індикаторів упередженості;
- 4) або зводить справу до «звичайної бійки», що зменшує доказову цінність мотиву та сигналізує безкарність.

71. Sabalic v. Croatia, Application no. 50231/13. Judgment of 14 April 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207360>

ОБСЕ (БДІПЛ) у посібнику «Застосування ознак наявності упередження: практичний інструмент»⁷² дає робоче визначення індикаторів упередженості як об'єктивних фактів/обставин/патернів, що можуть свідчити про упереджений мотив, і наголошує: наявність індикаторів не доводить автоматично мотиви ненависті (англ. — hate motive), але зобов'язує слідство ставити уточнюючі питання, перевіряти версію та фіксувати індикатори в матеріалах справи.

У цифровому середовищі індикатори упередженості можуть бути закріплені як доказ через: відео з висловлюваннями нападників; дописи/коментарі з гомофобною або трансфобною лексикою; фото символів/написів; історію публікацій акаунта; поширення контенту для приниження жертви. За наявності таких індикаторів слідство має документувати джерело (URL/ID), час доступу, зберігати первинну версію та вести ланцюг збереження згідно з Протоколом Берклі щодо ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних, а також відобразити у процесуальних рішеннях, які саме індикатори перевірялися і чим підтверджені.

6.2.2. Стандарти збирання цифрових доказів та правила збереження

КПК України не містить поняття «цифрові докази». Найближчим поняттям є «матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані)» як документи за п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України.

72. Застосування ознак наявності упередження: практичний інструмент для працівників поліції. ОБСЕ (БДІПЛ). 28 травня 2019. URL: <https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/c/a/420293.pdf>

Під цифровими доказами в контексті збирання та використання як доказів інформації з відкритих джерел (OSINT) найчастіше маютьися на увазі фото/відео, публікації та коментарі в соцмережах, месенджерах і на сайтах, супровідні метадані (дата/час, геолокація, технічні параметри файлу), а також цифрові сліди, що підтверджують контекст події (хто опублікував, коли, з якого джерела, чи були правки/перезавантаження). Такі матеріали можуть бути допустимими, але лише за умови професійної методології: доказ має бути ідентифікований, належно вилучений, перевірений, збережений без змін і відтворюваний, а також супроводжений чіткою історією походження та передачі (ланцюг збереження). Саме на цьому наполягає Протокол Берклі, розроблений як стандарт для роботи з відкритими цифровими джерелами в розслідуваннях міжнародних злочинів⁷³.

Практично це означає, що з моменту виявлення цифрового матеріалу потрібно діяти як із потенційним процесуальним доказом: фіксувати точне джерело (URL/ID поста, ім'я акаунта, платформу, дату й час доступу), забезпечувати збереження первинної версії та документувати всі кроки роботи з файлом. Документ підкреслює важливість процедур, які дозволяють суду оцінити надійність розслідування: сталі методи пошуку й відбору, верифікація (автентичність і релевантність), мінімізація помилок, а також етичні аспекти (безпека свідків/потерпілих і недопущення шкоди).

73. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf

6.2.3. Алгоритм дій слідчого при виявленні цифрового матеріалу (OSINT) як потенційного доказу міжнародного злочину

У разі виявлення цифрового матеріалу (фото, відео, публікації у соціальних мережах, повідомлення в месенджерах, коментарів, символіки, висловлювань тощо), який може містити відомості про вчинення воєнного злочину або злочину з мотивом ненависті, слідчому рекомендовано розглядати такий матеріал як потенційний процесуальний доказ та діяти відповідно до стандартів збереження цифрових доказів.

Відповідно до Протоколу Берклі, будь-яке втручання у цифровий матеріал без належної фіксації може поставити під сумнів його автентичність та допустимість у суді. Тому з моменту первинного виявлення матеріалу слідчий має забезпечити повну документованість кожного етапу роботи з ним.

1. Етап первинної фіксації

На цьому етапі слідчий повинен:

- зафіксувати точне джерело матеріалу: повний URL, ID публікації, назву платформи, ім'я користувача або каналу;
- зафіксувати дату і час доступу до матеріалу (із зазначенням часового поясу);
- здійснити контрольну фіксацію сторінки шляхом збереження веб-сторінки у форматі PDF або HTML;
- зробити скріншоти з відображенням адресного рядка браузера, дати, часу, ідентифікатора акаунта та інших контекстуальних елементів;
- коротко описати зміст матеріалу у службовій довідці або протоколі огляду.

На цьому етапі категорично забороняється редагувати, обрізати або змінювати файл.

2. Етап збереження оригіналу

Після первинної фіксації необхідно:

- завантажити оригінальний файл (за можливості без втрати якості);
- зберегти його як «evidence copy» — окрему недоторкану копію;
- створити робочу копію для аналітичної роботи;
- зафіксувати технічні параметри файлу (розмір, формат, тривалість, дата створення, хеш-значення, якщо застосовується).

Протокол Берклі наголошує, що автентичність цифрового доказу значною мірою залежить від збереження первинної версії та можливості підтвердити відсутність змін.

3. Верифікація та перевірка достовірності

Слідчий повинен провести перевірку:

- чи відповідає зазначений час події реальному часу публікації;
- чи співпадає географічна інформація з відомими орієнтирами;
- чи є ознаки монтажу або редагування;
- чи існують інші джерела, що підтверджують подію (перехресна перевірка);
- чи не є матеріал вторинним репостом або перезавантаженим контентом.

Для підтвердження мотиву ненависті окремо аналізується:

- наявність гомофобної/трансфобної лексики;
- символи ненависті;

- висловлювання про «покарання», «очищення», «виправлення»;
- історія активності акаунта (попередні прояви упередженості).

4. Забезпечення ланцюга збереження

Для кожного цифрового доказу має бути створено реєстр, який містить:

- дату і час отримання;
- особу, яка отримала файл;
- спосіб отримання;
- місце зберігання;
- інформацію про всі копії;
- перелік осіб, які мали доступ.

Відсутність належного ланцюга збереження може призвести до визнання доказу недопустимим.

5. Процесуальна інтеграція в матеріали провадження

Цифровий доказ має бути:

- описаний у протоколі огляду, зафіксований;
- приєднаний до матеріалів провадження з відповідним описом;
- пов'язаний з іншими джерелами доказів (показання, висновки експертів, речові докази).

Слідчий повинен чітко пояснити у протоколі огляду, яку саме обставину підтверджує цей цифровий матеріал: факт події, присутність особи, характер насильства, мотив ненависті тощо.

6.2.4. Практичне застосування OSINT для встановлення осіб, причетних до злочинів проти ЛГБТІК+ осіб

1. Вихідна точка: що є цифровим слідом злочину

У справах щодо воєнних злочинів та злочинів із СОГІ-мотивом цифрові сліди можуть включати:

- відео катування або приниження;
- фото з місця незаконного утримання;
- публікації у Telegram/BK/Однокласниках/TikTok;
- коментарі з гомофобними або трансфобними висловлюваннями;
- символіку на формі, стінах, транспорті;
- голосові повідомлення;
- геолокаційні маркери;
- історію репостів.

Завдання слідчого — перетворити інформацію з відкритих джерел на належним чином перевірену, зафіксовану та процесуально оформлену доказову інформацію у кримінальному провадженні.

2. Алгоритм встановлення особи через OSINT (практичний)

КРОК 1. Фіксація первинного матеріалу

Слідчий повинен:

1. Зберегти оригінальний файл.
2. Зафіксувати URL/ID поста.
3. Зафіксувати дату й час доступу.
4. Зробити скріншоти з адресним рядком.
5. Задokumentувати контекст (де знайдено, хто повідомив).

! ПОМИЛКА: працювати лише зі скріншотом без первинного файлу.

КРОК 2. Аналіз зображення або відео

2.1. Встановлення обличчя

- виділення обличчя (якщо видно);
- перевірка на наявність татуювань;
- аналіз шевронів, номерів, написів;
- визначення акценту, мови, жаргону.

2.2. Аналіз форми і символіки

- шеврони підрозділу;
- тактичні знаки;
- позивні;
- номер техніки;
- графіті;
- Z/V символіка з варіаціями.

У злочинах проти ЛГБТІК+ осіб часто присутні:

- гомофобні написи;
- «каральна» риторика;
- символи «очищення»;
- примусові написи на тілі або одязі жертви.

Це одночасно ідентифікаційний елемент.

КРОК 3. Геолокація

Що аналізується:

- дорожні знаки;
- архітектура;
- рослинність;
- погодні умови;
- звуки (дзвони, транспорт);
- тіні (визначення часу доби).

Завдання — встановити:

- регіон;
- населений пункт;
- об'єкт (будівля, школа, підвал, колонія).

Протокол Берклі прямо вказує на необхідність перехресної перевірки локації у розділі «Verification».

КРОК 4. Пошук цифрових зв'язків

Після встановлення ймовірної особи:

- Пошук акаунтів у соцмережах.
- Перевірка фотоархіву.
- Пошук спільних фото з іншими військовими.
- Аналіз друзів і підписників.
- Пошук позивного.
- Пошук за номером телефону (якщо з'являється у чатах).
- Перевірка в російських реєстрах (за наявності законних підстав).

Особливо важливо:

- чи є попередні пости з гомофобною риторикою;
- чи є фото в тому ж одязі;
- чи є відео з тієї ж локації;
- чи фігурує підрозділ в інших матеріалах.

КРОК 5. Встановлення мотиву ненависті через OSINT

Доказами можуть бути:

- прямі висловлювання («за це вас будемо перевиховувати»);
- пости з гомофобною лексикою;
- коментарі після події;
- символи;
- попередні прояви упередженості;
- системність переслідування ЛГБТІК+ у конкретному регіоні.

Для цього слід застосовувати підхід ОБСЄ (БДІПЛ) щодо індикаторів упередженості⁷⁴.

3. Приклад практичного кейсу (умовний, але типовий для воєнного контексту)

У Telegram з'являється відео катування чоловіка з гомофобними образами.

1. Слідчий фіксує URL, дату, зберігає файл.
2. На відео видно шеврон підрозділу та татуювання.
3. Через пошук по зображенню знаходиться акаунт військового з таким самим татуюванням.
4. У профілі є фото з тією ж формою та локацією.
5. У старих постах — гомофобні висловлювання.
6. Через перехресний аналіз встановлюється підрозділ.
7. Дані співвідносяться з показаннями потерпілого.

Результат: встановлено особу, підрозділ, мотив.

4. Типові помилки слідчих при роботі з OSINT

1. Не фіксується первинне джерело.
2. Не ведеться ланцюг збереження.
3. Ігнорується історія акаунта.
4. Не перевіряється геолокація.
5. Мотив ненависті не аналізується окремо.
6. Цифрові матеріали не були належним чином зафіксовані, оформлені та долучені до матеріалів кримінального провадження.

74. Застосування ознак наявності упередження: практичний інструмент для працівників поліції. ОБСЄ (БДІПЛ). 28 травня 2019. URL: <https://odhr.osce.org/sites/default/files/f/documents/c/a/420293.pdf>.

6.2.5. Рекомендації

Щодо використання OSINT для документування міжнародних злочинів проти ЛГБТІК+ осіб та злочинів із СОГІ-мотивом.

1. Інтегрувати OSINT у процес документування та розслідування як інструмент збору цифрових доказів. Цифрові матеріали (відео, фото, пости, коментарі, символіка) мають відразу розглядатися як потенційні процесуальні докази з дотриманням стандартів автентичності, надійності та відтворюваності (Протокол Берклі).

2. Негайно фіксувати індикатори упередженості: гомофобні/трансфобні висловлювання, символіку, риторику «покарання», історію публікацій акаунта. Їх необхідно документувати в протоколах усіх слідчих дій як окрему лінію доказування мотиву.

3. Забезпечувати повний ланцюг збереження для кожного цифрового матеріалу:

- фіксація URL/ID, дати і часу доступу;
- збереження оригіналу без змін;
- створення робочої копії;
- документування всіх осіб, які мали доступ.

4. Проводити обов'язкову верифікацію матеріалів:

- перевірка геолокації, часу, автентичності;
- перехресне підтвердження з іншими джерелами;
- аналіз цифрових зв'язків (акаунти, підрозділи, історія активності).

5. Процесуально інтегрувати цифрові докази: у протоколах чітко зазначати, яку саме обставину підтверджує матеріал (факт події, особу виконавця, приналежність до підрозділу, мотив ненависті).

6. Уникати типових помилок: робота лише зі скріншотами, відсутність фіксації джерела, ігнорування історії акаунта, формальне ставлення до мотиву ненависті, відсутність системної верифікації.

7. Розглядати цифровий контент як джерело ідентифікації осіб: аналіз облич, татуювань, шевронів, символіки, голосу, позивних, а також подальший OSINT-пошук для встановлення особи, підрозділу та підтвердження мотиву.

За наявності індикаторів упередженості слідство зобов'язане активно перевіряти мотив, документувати його та забезпечувати належну доказову базу. Формальне ігнорування цифрових індикаторів упередженості може призвести до втрати доказової цінності та невиконання міжнародних зобов'язань держави щодо ефективного розслідування злочинів ненависті.

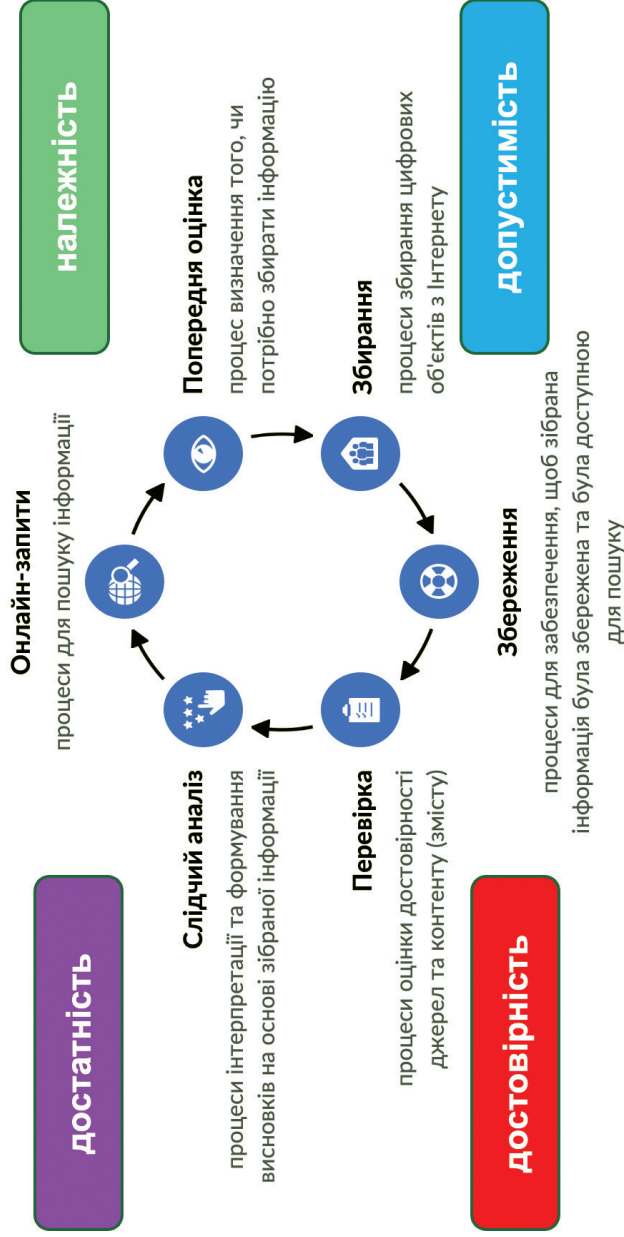
ДОДАТКИ

Додаток 1. Прийоми роботи з інформацією з відкритих джерел за Протоколом Берклі

визначте правильний метод збирання 1. Власності цифрового об'єкта, які повинні бути захищені та збережені з часом 1. Аналіз джерела	1. Пошук 2. Моніторинг 3. Упередження зобов'язання А. Онлайн-запити §§ 141-146	В. Попередня оцінка §§ 147-152	С. Збирання §§ 153-156	Д. Збереження §§ 157-175 2. Питання, пов'язані з розслідуванням (а) Ланцюг забезпечення збереження (б) Доказова копія (с) Робочі копії (д) Сховище (i) Резервне копіювання (ii) Деградація носіїв (iii) Застарівання (iv) Відновлення (v) Оновлення	Е. Верифікація §§ 176-194 2. Технічний аналіз (а) Метадані (б) Дані формату файлів зображень з можливостю обміну (EXIF) (с) Вихідний код 3. Аналіз змісту (а) Унікальні ідентифікатори (б) Інформація, яку можна об'єктивно перевірити (с) Геолокація (д) Хронологікація (е) Повнота (ф) Внутрішня узгодженість (г) Зовнішнє підтвердження	Ф. Слідчий аналіз §§ 195-207 1. Порівняльний аналіз зображень/відео 2. Інтерпретаційний аналіз зображень/відео 3. Просторовий аналіз 4. Малування акторів 5. Аналіз соціальних мереж 6. Малування інцидентів 7. Аналіз паттерну злочину/порушення
--	---	--	--	---	--	--

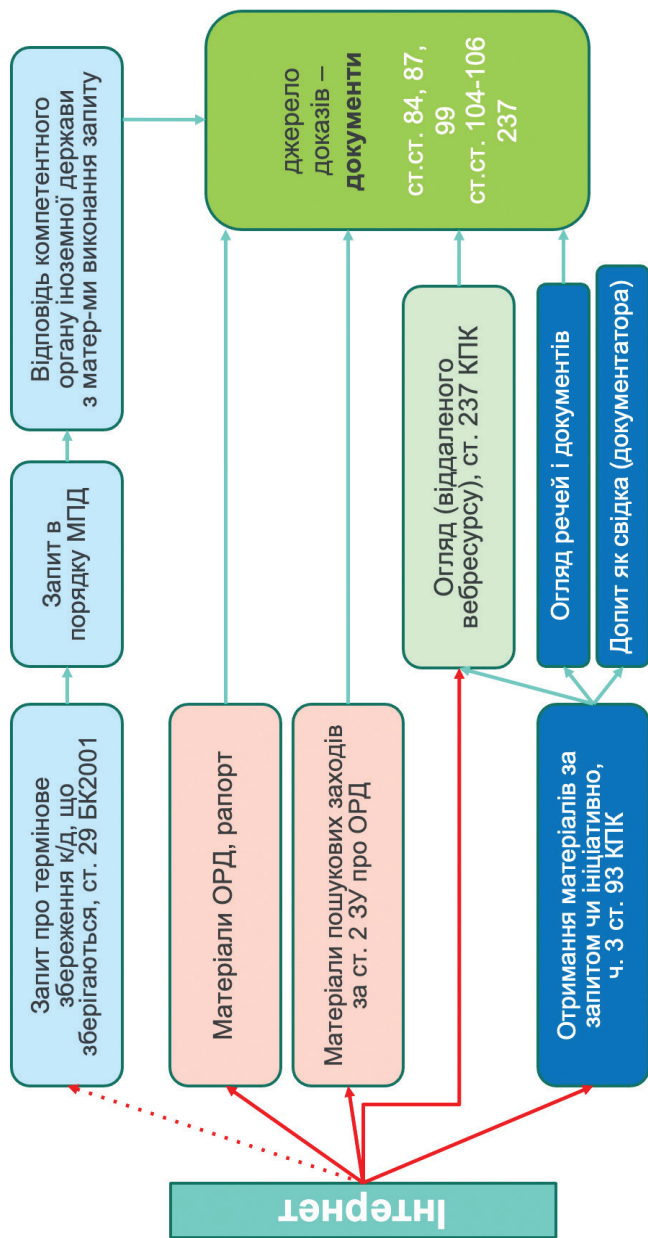
Інфографіка підготовлена М. Пашковським за Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf

Додаток 2. Цикл онлайн-розслідування з використанням цифрових відкритих джерел

Джерело: Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/ONCHR_BerkeleyProtocol.pdf

Додаток 3. Способи збирання доказів з відкритих джерел

Джерело: За матеріалами узагальнення судової практики та положень міжнародних договорів України, проведеного М. Пашковським.

Додаток 4. ВЕБСЕРВІС «FOTOFORENSICS»

Fotoforensics (<https://fotoforensics.com>) — вебсервіс, який дозволяє досліджувати цифрові зображення на предмет ознак їхнього редагування або маніпуляцій. Він не є автоматичним доказовим інструментом, але допомагає визначити, чи зображення могло бути змінене, і забезпечує цінну інформацію для подальшого аналізу. У практиці розслідування OSINT та цифрової криміналістики Fotoforensics використовується як попередній інструмент перевірки автентичності зображень до передачі їх на експертну оцінку.

Submit a picture for Forensic Analysis

Image URL:

or

Upload File: файл не вибрано

See the [FAQ](#) for submission guidelines. See the [tutorials](#) for analysis instructions.

Unique images: 8,109,441
Banned users: 12,949
Statistics last updated 56 minutes ago

Approximate GPS Location

This information is interpreted from the GPS metadata. **Locations are approximate.** Although the coordinates appear precise, mobile devices typically have low accuracy.

Approximate Coordinates	50.405933, 30.575728
Approximate Location	3.17 miles (5.10 km) WSW of Stara Darnitsya, UA
Approximate Range	+/- 4065.236111 meters (2.5 miles)
Approximate Address	Derevobrobna St, 8, Kyiv, Ukraine, 01013

97

Додаток 5. ВЕБСЕРВІС «Metadata2Go»

Metadata2Go (<https://www.metadata2go.com/view-metadata>) — веб-сервіс, який дозволяє переглядати метадані цифрових файлів без встановлення спеціального програмного забезпечення. Інструмент використовується для первинного аналізу технічної інформації, що міститься у файлах зображень, відео, аудіо та документах.

Практичне значення для розслідувань

Метадані (EXIF, XMP, IPTC та інші) можуть містити технічні відомості, які мають значення для розслідування:

- дата і час створення файлу;
- модель пристрою (камера, смартфон);
- програмне забезпечення для редагування;
- GPS-координати (за наявності);
- параметри зйомки;
- історія змін.

У справах про воєнні злочини та злочини із СОП-мотивом аналіз метаданих дозволяє:

- перевірити відповідність заявленого часу події фактичному часу створення файлу;
- встановити можливу локацію;
- виявити ознаки редагування;
- зіставити файл із конкретним пристроєм;
- перевірити узгодженість з іншими цифровими матеріалами.

Інформація про інструмент Metadata2Go підготовлена В. Матвєєвим виключно з ознайомчою та методичною метою. Використання цього сервісу може допомогти у попередньому аналізі цифрових матеріалів у межах OSINT-досліджень, однак результати такого аналізу не є самостійним доказом у кримінальному провадженні та потребують подальшої перевірки й підтвердження у встановленому процесуальному порядку, зокрема шляхом проведення відповідного експертного дослідження.

Джерело: <https://www.metadata2go.com/view-metadata>

Додаток 6. ВЕБСЕРВІС «Remini»

Remini (<https://remini.ai>) — вебсервіс та мобільний застосунок, що використовує технології штучного інтелекту для вдосконалення якості фотографій та відео для аналізу. Він здатний підвищувати роздільну здатність, зменшувати шум, покращувати чіткість та відновлювати зображення, які були зроблені в умовах низької якості.

Практичне значення для розслідувань

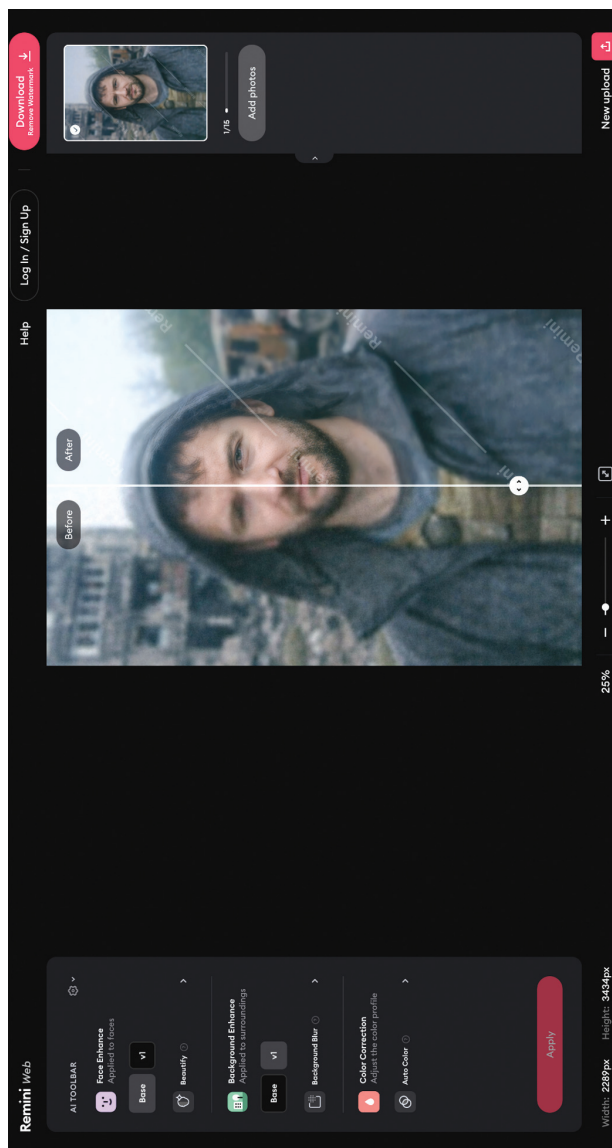
У цифрових розслідуваннях OSINT та криміналістики Remini може бути корисний у ситуаціях, коли первинні зображення або відео:

- мають низьку роздільну здатність;
- частково розмиті або пікселізовані;
- містять важливі деталі (написи, символи, ознаки облич);
- не дозволяють надійно ідентифікувати осіб чи обставини.

Сервіс може використовуватися для підготовчого аналізу зображень, які:

- містять зображення підозрюваних;
- можуть стати основою для встановлення особи;
- містять елементи, що потребують кращої видимості (наприклад, номер, символ, напис).

Вдосконалене зображення може слугувати підставою для подальшої цифрової криміналістичної експертизи, наприклад, для розпізнавання облич або читання напіворозмитого тексту, що має доказове значення.

Інформація про інструмент Remini підготовлена В. Матвєєвим виключно з ознайомчою та методичною метою. Демонстраціне фото згенеровано ІІІІ. Сервіс використовує алгоритми штучного інтелекту, які можуть змінювати структуру зображення або генерувати додаткові візуальні деталі. У зв'язку з цим результати покращення зображення не можуть розглядатися як первинний доказ у кримінальному провадженні та мають використовуватися лише як допоміжний аналітичний інструмент. Для процесуального використання цифрових матеріалів необхідно зберігати оригінальні файли та, за потреби, проводити відповідне експертне дослідження. Джерело: <https://remini.ai/>

Додаток 7. PROJECTOR

Додаток PROJECTOR

Це унікальний інструмент, покликаний захистити потерпілих і свідків насильства, дискримінації чи будь-яких інших злочинів людини.

Ключові можливості застосунку

- **Миттєва фіксація інциденту в реальному часі**
 - Одне натискання — і камера починає запис.
 - Відео, геолокація та точний час події автоматично завантажуються на захищений сервер організації і є доказом для поліції, суду.
- **Захист доказів**
 - Навіть якщо телефон вилучать або пошкодять, запис уже збережено — це повноцінні матеріали для аналізу та подальшого розслідування.
- **Екстрені консультації**
 - можливість зв'язатися з черговим юристом або адвокатом
 - отримати екстрену психологічну підтримку
 - оперативно занотувати деталі події, поки вони свіжі у пам'яті

Завантаження додатку на Android

Завантаження додатку на IOS

Застосунок PROJECTOR розроблено ГО "ПРОЖЕКТОР" та використовується як допоміжний інструмент первинного збору інформації. Матеріали, отримані через застосунок, не є автоматично доказами у кримінальному провадженні та потребують подальшої перевірки, верифікації та процесуального оформлення відповідно до вимог національного законодавства та міжнародних стандартів документування.

Інформація про застосунок підготовлена В. Матвєєвим. Інформація про застосунок підготовлена В. Матвєєвим.

Додаток 8

Можливі правові позиції щодо врахування вчинення воєнного злочину за мотивами СОГІ як обставини, що обтяжує покарання, яка передбачена п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України

Відповідно до ст. 65 КК України, яка встановлює загальні засади призначення покарання, суд призначає покарання, зокрема враховуючи обставини, що обтяжують покарання (п. 3 ч. 1 статті).

Вчинення кримінального правопорушення на ґрунті статевої приналежності визнається однією з обставин, які обтяжують покарання (п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України).

У зв'язку з цим виникає питання, чи охоплюється вчинення кримінального правопорушення, зокрема воєнного злочину на ґрунті СОГІ, ознаками вказаної обставини, яка обтяжує покарання?

Пункт 3 ч. 1 ст. 67 КК України був доповнений новою обставиною — вчинення діяння на ґрунті статевої приналежності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 06.12.2017. В пояснювальній записці до пов'язаного законопроекту № 4952 від 12.07.2016 зазначено, що він «сприяє унеможливленню дискримінації за ознакою статі та подоланню гендерно зумовленого насильства як одного з проявів дискримінації». В першій редакції законопроекту вказане положення було

викладено таким чином: «вчинення кримінального правопорушення... на ґрунті сексуальної орієнтації чи статевої належності».

Ані вказаний Закон, ані Конвенція не визначають поняття «статева приналежність». Судова практика про застосування вказаного положення п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України не ідентифікована.

Аргументи щодо того, що вчинення кримінального правопорушення на ґрунті СОГІ НЕ є обставиною, яка обтяжує покарання, що передбачена п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України

Статева приналежність визначається як віднесення людини до чоловіка чи жінки або до третьої статті (людей, які себе не ідентифікують як чоловіки чи жінки). Таким чином, вчинення злочину на ґрунті статевої приналежності наявне в разі вчинення злочину з огляду на негативне ставлення до представників певної статті (чоловіка, жінки, третьої статті), що не є тотожним вчиненню злочину за сексуальною орієнтацією чи гендерною ідентичністю через відмінність ознак цих понять. Проблема полягає в тому, що «статева приналежність» і «сексуальна орієнтація» та «гендерна ідентичність» — це різні поняття, що мають різний зміст. «Статева приналежність» стосується біологічної статі (чоловічої/жіночої або, можливо, третьої статі), тоді як сексуальна орієнтація — емоційного, романтичного чи сексуального потягу до осіб тієї ж або іншої статі, а гендерна ідентичність — соціальної ролі, ознак особи (див. розділ 1 цих Рекомендацій)¹. Виключення законодавцем положен-

1. Вознюк А. А. Удосконалення обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, у контексті реалізації положень Стамбульської конвенції // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. Вип. 1 (110). С. 53–54; Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі: (наук.-практ. комент. новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2019. С. 34.

ня про «сексуальну орієнтацію» у процесі обговорення законопроєкту № 4952, вказує на те, що він мав на меті залишити лише ознаку розрізнення людей за біологічною ознакою, а саме — за статтю.

ЄСПЛ у рішенні у справі «Картер проти України» (2024) констатував, що Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (далі — ЄКРН) «розкритикувала відсутність прямого визнання нападів, вмотивованих сексуальною орієнтацією, як обтяжуючої обставини у національному кримінальному законодавстві... Однак її рекомендація не була виконана»². Хоча з цього рішення не зрозуміло, за який період зроблено висновок, оскільки порушення було вчинено в 2015–2016 рр., а ЄКРН робила висновок в червні 2017 року, очевидно, що ЄСПЛ звернув би увагу на Закон № 2227-VIII від 06.12.2017, якщо б він усував вказаний недолік.

Крім того, Закон № 2227-VIII від 06.12.2017 був прийнятий з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, а отже захищеними особами від дії положень зокрема п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України є саме жінки.

Таким чином, пряме застосування п. 3 ч. 1 ст. 67 КК до СОГІ-мотивованих злочинів **не є безспірним** і може бути заперечене в суді на тій підставі, що законодавець мав на увазі саме біологічну стать, а не сексуальну орієнтацію чи ґендерну ідентичність.

2. Рішення у справі «Картер проти України», заява № 18179/17 від 11.04.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k12#Text, § 90.

Аргументи щодо того, що вчинення кримінального правопорушення на ґрунті СОГІ є обставиною, яка обтяжує покарання, що передбачена п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України

Закон № 2227-VIII від 06.12.2017 був прийнятий з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі — Стамбульської конвенції).

У преамбулі Стамбульської конвенції основна увага звернута на необхідність запобігання насильству щодо жінок за гендерною ознакою. У ст. 3 Стамбульської конвенції поняття «насильство стосовно жінок» розуміється як «насильство стосовно жінок» розуміється як порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою, тобто соціальною, а не статевою (біологічною) ознакою.

Такий підхід пояснює, що законопроект № 4952 від 12.07.2016 пропонувався як такий, що «сприяє унеможливленню дискримінації за ознакою статі та подоланню гендерно-зумовленого насильства як одного з проявів дискримінації».

Відповідно до ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, яка стосується внутрішньодержавного права і додержання договорів, «учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору». Отже, положення внутрішньодержавного права, прийняті на виконання міжнародного договору мають тлумачитися з урахуванням положень останнього. Таким чином, ознака «статева приналежність» охоплює також дискримінацію особи (зокрема, жінки) за гендерною ознакою.

Комітет ООН з прав людини у Висновку по справі *Тунен проти Австралії* (Toonen v. Australia, 1994) прямо встано-

вив, що посилання на термін «стать» (sex) у статтях 2(1) та 26 МПГПП має тлумачитися як таке, що включає сексуальну орієнтацію. Зокрема у параграфі 8.7 Висновку Комітет зазначив: «in its view the reference to «sex» in articles 2, paragraph 1, and 26 is to be taken as including sexual orientation» («На його думку, згадка про «стать» у статтях 2, пункті 1 та статті 26 слід тлумачити як таку, що охоплює також сексуальну орієнтацію»)³.

Ця правова позиція має безпосереднє значення для України, оскільки: Україна є державою-учасницею МПГПП та Факультативного протоколу до нього; відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства; відповідно до ст. 8 (2) КПК України, кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ та інших міжнародних інституцій.

ЄСПЛ послідовно тлумачить заборону дискримінації за ознакою «статі» у ст. 14 КЗПЛ як таку, що охоплює дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності, застосовуючи до таких справ стандарт особливо ретельної перевірки (heightened scrutiny)⁴. У рішенні у справі «Картер проти України» (2024) ЄСПЛ визнав порушення Україною статей 3 та 14 КЗПЛ саме через неналежне розслідування гомофобного мотиву нападу⁵.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 КК України, закони України про кримінальну відповідальність мають відповідати положенням Конституції України та міжнародним договорам. Це

3. Toonen v. Australia (Communication No. 488/1992), United Nations Human Rights Committee, 31 March 1994, UN Doc CCPR/C/50/D/488/1992. § 8.7. URL: <https://juris.ohchr.org/casedetails/702/en-US> (дата звернення: 23.07.2025).

4. Посібник щодо прав ЛГБТІ спільнот. Секретаріат ЄСПЛ. 31.08.2024. § 15, 38. URL: <https://ks.echr.coe.int/uk/web/echr-ks/rights-of-lgbt-persons>

5. Рішення у справі «Картер проти України», заява № 18179/17 від 11.04.2024. § 91–92. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k12#Text

створює підставу для тлумачення внутрішніх норм КК у світлі міжнародних зобов'язань.

Стамбульська конвенція, на виконання якої п. 3 ч. 1 ст. 67 КК було доповнено ознакою «статевої приналежності», у своїй ст. 4 (3) забороняє дискримінацію за переліком ознак, що включає «ґендерну ідентичність» та «сексуальну орієнтацію». Отже системне тлумачення норми КК у контексті цієї Конвенції, на виконання якої вона була ухвалена, дозволяє стверджувати, що законодавець мав на меті забезпечити захист від насильства, мотивованого зокрема й сексуальною орієнтацією та ґендерною ідентичністю.

При складанні процесуальних документів (повідомлення про підозру, обвинувального акту) рекомендується:

Посилатися на п. 3 ч. 1 ст. 67 КК, але обґрунтовувати тлумачення поняття «статева приналежність», узгоджене зі ст. 4 (3) Стамбульської конвенції, як таке, що включає стать, ґендерну ідентичність та сексуальну орієнтацію, наводячи конкретні аргументи: Висновок Комітету ООН з прав людини у справі *Toonen v. Australia* (1994, § 8.7); рішення ЄСПЛ у справі «Картер проти України» (2024); та використовуючи телеологічне та системне тлумачення з урахуванням ст. 9 Конституції та ч. 2 ст. 3 КК України.

Рекомендується також фіксувати СОГІ-мотив як самостійний елемент суб'єктивної сторони відповідного злочину, для якого кваліфікуючою ознакою є певна мета (зокрема як дискримінаційна мета катування за ст. 8(2)(а)(ii) ЕЗ МКС), не обмежуючись лише обтяжуючою обставиною.

Додаток 9

Щодо джерел тлумачення положень міжнародного права для цілей кваліфікації за статтею 438 КК України

Кримінальна відповідальність за ст. 438 КК України встановлена за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Тому положення цієї статті повинні тлумачитися з урахуванням відповідних положень міжнародного права.

При цьому слід враховувати декілька юридичних позицій Конституційного Суду України щодо тлумачення.

Принцип дружнього ставлення до міжнародного права (доктрина дружнього до міжнародного права тлумачення Конституції)

Відповідно до принципу дружнього ставлення до міжнародного права практика тлумачення і застосування договорів, зокрема з міжнародного гуманітарного права міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна, має враховуватися (див. абзац третій підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016 у справі № 1-1/2016). Україна на підставі ст. 12 (3) Римського статуту Міжнародного кримінального суду заявами від 09.04.2014, 08.09.2015 визнала юрисдикцію цього міжнародного юрисдикційного органу, а з 01.01.2025 року стала учасником цього договору. Україна як держава — член ООН, зважаючи на резолюції 808 (1993) від 22.02.1993 та 827 (1993) від 25.05.1993, ухвалені Радою Безпеки ООН, визнала юрисдикцію Міжнародного трибу-

нала для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчиненні на території Югославії, а на підставі резолюції 995(1994) від 08.11.1994, ухваленої РБ ООН, — юрисдикцію Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, та громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав, у період з 1 січня 1994 року до 31 грудня 1994 року.

Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань (доктрина відкритості українського права до міжнародного права)

«Відповідно до статті 18 Конституції України зовнішньополітична діяльність України ґрунтується на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Одним з таких принципів є **принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань**, який виник у формі міжнародно-правового звичаю “*pacta sunt servanda*”»¹.

Зважаючи на динамічний розвиток міжнародного права крім норм міжнародних договорів та звичаєвих норм міжнародного права, практики тлумачення і застосування договорів міжнародними судами і трибуналами слід враховувати інші джерела тлумачення міжнародного права, зокрема доктрину, а також акти м'якого права.

1. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) № 3-в/2001 від 11 липня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (дата звернення 29.05.2025 року), § 2.2 мотивувальної частини.

Також важливим джерелом тлумачення норм про міжнародні злочини, зокрема положень ст. ст. 6–8 Римського статуту МКС (далі — РС МКС), є Елементи злочинів МКС (далі — ЕЗ МКС).

Природа ЕЗ МКС і значення для українських кримінальних проваджень

ЕЗ МКС прийняті Асамблеєю держав-учасниць (далі — АДУ) відповідно до ст. 9 Римського статуту. Сам Статут визначає їхню роль так: «Елементи злочинів допомагають Суду в тлумаченні й застосуванні статей 6, 7 та 8. Їх ухвалюють більшістю у дві третини голосів членів Асамблеї держав-учасниць».

Тобто навіть для самого МКС це допоміжний інструмент тлумачення, а не самостійне джерело права.

Елементи злочинів МКС не є джерелом кримінального законодавства України.

1. ЕЗ МКС, прийняті АДУ, — не є міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надала ВРУ. Отже вони не входять до системи законодавства України за ст. 9 Конституції та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України».

2. Стаття 438 КК України посилається на «закони та звичаї війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ» — тобто на Женевські конвенції, Додаткові протоколи, Гаазькі конвенції. Це бланкетна норма, яка відсилає до МГП, а не до МКП. РС МКС також не є договором, про який ідеться в ч. 1 ст. 438 КК, оскільки не містить закони і звичаї війни (ведення збройних конфліктів), хоча й кодифікує серйозні порушення Женевських конвенцій та інших законів та звичаїв ведення збройних конфліктів.

Однак ЕЗ МКС все одно важливі для кримінальних проваджень за ст. 438 КК України.

ЕЗ МКС — це найбільш систематизована та авторитетна спроба визначити, що саме потрібно довести для встановлення конкретного воєнного злочину. Женевські конвенції формулюють заборони (ст. ст. 31, 32, 33, 49... ЖК IV: «заборонено...»), але не формулюють елементи складу злочину у кримінально-правовому сенсі.

ЕЗ МКС заповнюють цю прогалину.

Крім того, ст. 8 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає, що «Сторони співробітничать з метою зміцнення миру та міжнародного правосуддя шляхом ратифікації та імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) 1998 року та пов'язаних з ним документів». Коло пов'язаних з РС МКС документів не визначено в ст. 8 цієї Угоди, проте очевидно, що насамперед йдеться про документи, зазначені в ст. 9 РС МКС.

Тому роль ЕЗ МКС як **авторитетного джерела тлумачення** допомагає:

- структурувати склад кожного міжнародного злочину та предмет доказування;
- визначити, які обставини є обов'язковими (*actus reus*, *mens rea*, контекстуальний елемент);
- уникнути прогалин у доказовій базі.

Альтернативні джерела з'ясування елементів воєнного злочину

ЕЗ МКС — не єдине джерело. Є щонайменше чотири паралельних шляхи:

(а) Сам текст ЖК IV та ДП I — формулювання «матеріальних» заборон (ст. ст. 31, 32, 33 (2), 49 (1), 49 (6) ЖК IV) або ж статей — переліків серйозних порушень (ст. 147 ЖК IV; ст. 85 (4) (а) ДП I) дозволяють виокремити об'єктивні елементи. Наприклад, ст. 147 ЖК IV перелічує «серйозні порушення» — це і є перелік криміналізованих діянь.

(б) Юриспруденція МКТЮ/МКТР — Трибунали сформулювали елементи злочинів ще до прийняття ЕЗ МКС. Наприклад, *Stakic* (IT-97-24) визначає елементи депортації у пп. 278–289, *Krnjelac* (IT-97-25) — елементи незаконного позбавлення волі. Ця юриспруденція — авторитетне джерело тлумачення звичаєвого МГП.

(в) Коментарі МКЧХ до Женевських конвенцій — оновлені коментарі (*Updated Commentaries*, 2016–2025) систематизують тлумачення кожної статті з урахуванням практики трибуналів.

(г) Стандарти розслідування ОГП — адаптують елементи воєнних злочинів для потреб українського прокурора. Це найбільш «прикладний» інструмент, який прямо орієнтований на ст. 438 КК.

(ґ) Національна судова практика — українських та іноземних судів.

Додаток 10

Алгоритм кваліфікації

Для цілей кваліфікації воєнних злочинів рекомендуємо використовувати алгоритм, що складається з 7 послідовних запитань:

№	Питання	Значення для кваліфікації
1	Який тип ЗК?	Різні типи ЗК → різні джерела МГП, режими → різні переліки ВЗ. МЗК → 2 переліки воєнних злочинів (ст. 8(2)(a)+(b) РС + які не увійшли до РС МКС) ⇒ який комплекс норм МГП застосовний ⇒ які порушення криміналізовані як воєнні злочини (ст. 8(2)(a)+(b) РС + які не увійшли до РС МКС)
2	Яка ситуація?	Бойові дії // під владою ворожої сторони, у т. ч. окупація // hors de combat ⇒ Який комплекс норм МГП застосовний
3	Який режим захисту потерпілого?	ЖК I-II (поранені/хворі) / ЖК III (ВП) / ЖК IV (цивільні) Стаття 75 ДП I (залишковий) / спеціальні статуси ⇒ конкретний правовий режим захисту групи осіб або об'єктів (система матеріальних норм МГП, що порушуються)
4	Характер діяння?	Чи є діяння серйозним порушенням МГП ⇒ Які норми МГП порушено, чи є вони нормами МДУ ⇒ Які підстави визнання порушення серйозним та ВЗ (номенклатурні статті ЖК, ДП I та інших конвенцій з МГП, РС МКС, практика МКСТ, ст. 156 ЗвНМГП + коментар)
5	Які елементи воєнного злочину?	Контекстуальні + специфічні (actus reus) + суб'єктивні (mens rea) ⇒ Див.: ЕЗ МКС

№	Питання	Значення для кваліфікації
6	Характер участі особи у вчиненні злочину	⇒ Вибір правової підстави кримінальної відповідальності: виконавець, співучасник, командна відповідальність
7	Яка форма за ст. 438 КК	⇒ Вибір форми об'єктивної сторони за ст. 438 КК

У разі, коли встановлено, що потерпілий належить до ЛГБТІК+ спільноти, під час досудового розслідування необхідно перевіряти (розслідувати версію) чи не було вчинено воєнний злочин щодо нього з дискримінаційних мотивів¹.

У рішенні у справі «*Identoba and Others v. Georgia*» (2015) ЄСПЛ встановив, що «при розслідуванні насильницьких інцидентів, таких як жорстоке поводження, **державні органи зобов'язані вживати всіх розумних заходів для виявлення можливих дискримінаційних мотивів...** Ставитися до насильства та жорстокості з дискримінаційним наміром нарівні з випадками, які не мають такого підтексту, означало б закривати очі на специфічний характер дій, які особливо руйнують основні права. Нездатність розрізняти способи вирішення ситуацій, які є істотно різними, може становити невинуватене поводження, несумісне зі статтею 14 Конвенції» (§ 67)².

Отже при плануванні розслідування воєнних злочинів, вчинених проти осіб, які належать до ЛГБТІК+ спільноти, має обов'язково перевірятися версія про вчинення діяння з дискримінаційних мотивів.

1. Див.: Рішення у справі «Картер проти України», заява № 18179/17 від 11.04.2024. § 91–92. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k12#Text
 2. Рішення ЄСПЛ у справі «*Identoba and Others v. Georgia*», заява № 73235/12, 12.05.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154400> (дата звернення: 22.02.2025).

У разі встановлення, що діяння проти особи вчинено через її належність ЛГБТІК+ спільноти, серед матеріальних норм МГП, що порушені діянням, слід також зазначати спільну для ЖК ст. 3.

Щодо розмежування серйозних порушень за ст. 147 ЖК IV: катування (torture), нелюдське поводження (inhuman treatment), умисне заподіяння сильних страждань (wilfully causing great suffering), посягання на особисту гідність (outrages upon personal dignity)

Стаття 147 ЖК IV (ідентична за структурою ст. 130 ЖК III) перелічує серйозні порушення:

«wilful killing, **torture or inhuman treatment**, including biological experiments, **wilfully causing great suffering or serious injury to body or health**, unlawful deportation or transfer or unlawful confinement of a protected person...»

Це відтворено у ст. 2(b) та 2(c) Статуту МКТЮ, а також у ст. ст. 8(2)(a)(ii) та 8(2)(a)(iii) РС МКС.

Три діяння — катування, нелюдське поводження, умисне заподіяння сильних страждань — утворюють градацію тяжкості, де катування стоїть найвище за вимогами до елементів.

Підходи до розмежування заборонених форм в МКТЮ та в МКС різняться.

В юриспруденції МКТЮ нелюдське поводження охоплювало три типи шкоди: (1) серйозне фізичне страждання; (2) серйозне психічне страждання; (3) серйозний замах на людську гідність. Водночас посягання на людську гідність — це окремий злочин за спільною ст. 3 ЖК та ст. 8(2)(b)(xxi) / 8(2)(c)(ii) РС МКС теж захищає гідність.

При розробці Елементів злочинів МКС розробники свідомо вилучили елемент серйозний напад на людську гідність («serious attack on human dignity») з визначення нелюдського поводження (ст. 8(2)(а)(ii)) і залишили його виключно за окремим злочином — посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження (ст. 8(2)(b)(xxi)).

Порівняно з іншими трьома злочинами, поріг тяжкості для посягання на людську гідність є найнижчим, оскільки він орієнтований не на біль/страждання, а на інтенсивність приниження.

Таким чином, повна система має вигляд п'яти рівнів поводження:

Злочин	Поріг	Мета	Фокус захисту жертви
Катування	Severe (найвищий)	Заборонена мета вимагається	Фізична/психічна цілісність
Нелюдське поводження (МКТЮ)	Serious + посягання на гідність	Не вимагається	Фізична/психічна цілісність + гідність
Нелюдське поводження (МКС)	Severe (без посягання на гідність)	Не вимагається	Лише фізична/психічна цілісність
Умисне заподіяння сильних страждань	Serious/great	Не вимагається	Лише тіло/здоров'я (включаючи психічне)
Посягання на людську гідність	Серйозне приниження	Знання про можливий ефект	Лише гідність (біль не обов'язковий)

При розслідуванні воєнних злочинів рекомендуємо також використовувати стандарти розслідування, затверджені Генеральним прокурором, з урахуванням особливостей

ідентифікації дискримінаційного мотиву вчинення воєнних злочинів:

- Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. Схвалено методичною радою, протокол засідання від 16.03.2023 № 3, затверджено Генеральним прокурором України 28.04.2024 / М. І. Пашковський та ін. Київ : Офіс Ген. прокурора, 2023. 122 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf (дата звернення: 29.05.2023);
- Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування. Схвалено методичною радою, протокол засідання від 16.03.2023 № 3, затверджено Генеральним прокурором України 28.04.2024 / М. І. Пашковський та ін. Київ : Офіс Ген. прокурора, 2023. 102 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf (дата звернення: 29.05.2023);
- Стандарти розслідування воєнного злочину «Незаконна депортація або переміщення». Методичні рекомендації, схвалено методичною радою, протокол засідання від 26.12.2024 № 9, затверджено в.о. Генерального прокурора 03.03.2025 / М. І. Пашковський та ін. Київ : Офіс Ген. прокурора, 2025. 76 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/standards.unlawful-deportation-or-transfer_web.pdf (дата звернення: 01.06.2025).

Рекомендації щодо особливостей розслідування злочинів
Р362 проти ЛГБТІК+ осіб в умовах збройного конфлікту
/ Віталій Матвєєв, Кароліна Палайчук, Тимур Короткий,
Микола Пашковський, Вадим Барський. — Одеса : Екологія,
2026. — 120 с. : іл.
ISBN 978–617–8420–40–6.

Посібник містить практичні рекомендації щодо розслідування злочинів проти ЛГБТІК+ осіб в умовах збройного конфлікту з урахуванням міжнародних стандартів прав людини та міжнародного гуманітарного права. У виданні розкрито особливості кваліфікації воєнних злочинів, збирання та оцінки доказів, у тому числі з відкритих джерел з використанням OSINT-технологій, а також впровадження потерпілоорієнтованого підходу. Спрямований на підвищення ефективності правосуддя та забезпечення недискримінаційного підходу.

УДК 343.2/.7+341.3(07)

Наукове видання

МАТВЄЄВ Віталій Юрійович,
ПАЛАЙЧУК Кароліна Костянтинівна,
КОРОТКИЙ Тимур Робертович,
ПАШКОВСЬКИЙ Микола Іванович,
БАРСЬКИЙ Вадим Рудольфович

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛГБТІК+ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*
Технічний редактор *Т. В. Іванова*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 6,98. Тираж 300 прим. Зам. № 40 (4).

Видавництво і друкарня «Екологія»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 23/1
Тел.: (048) 7-855-855, (0482) 33-07-17, 37-14-25
e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1873 від 20.07.2004 р.

